

روبنانی لیکتی

لیکوال

جیب اللہ رفیع

ارزانی پست و ادبی تولنه خویشکی (نونبار)

۱۹۸۹ع

Ketabton.com

د ارزانی پښتو ادبی ټولني خوېشکي د مطبوعه اتوسلسله (٦)

روښاني ليکني

ليکوال

حبيب الله رفيع

ارزاني پښتو ادبي ټولنه خوېشکي (نوبار)

١٩٨٩ع

د کتاب نوم: روښاني ليکني
د ليکوال نوم: جيب الله رفيع
د کاتب نوم: سيد محي الدين هاشمي
د خپرېدو کال: ۱۹۸۷ع
د پريس نوم: جدون پريس پنبور
د چاپ شمېر: ۱۵۰۰
بیه: ۱۵۰۰ روپي

تہرون

دہ پستو د تاندا شاعر، تپاندا لیکوال

او

د ازرائی خویشکی د ادبی میراث پالوکی

کران

عبداللہ جنا عابد خویشکی

پہ

نوم

«ح - رفیع»

فهرست

مخ	سریک
۱	
۲	[۱] درو بنانی لیکن موخه او هلف
۴	[۲] درو بنانی لیکن ارخسنت او خصوین
۸	[۳] درو بنانی لیکن نایاوتی او کمیای
۱۰	[۴] درو بنانی لیکن پش نده کوی
۱۱	(۱) درو بنان خلی لیکنی او آثار
۱۲	۱- پشور رسم الخط
۱۴	۲- صراط التوحید
۱۶	۳- مقصود المؤمنین
۱۷	۴- فخر الطالبین
۱۸	۵- خیر البیان
۲۱	۶- حالنامه
۲۳	۷- درو بنان یونف صوری تألیف
۲۴	۸- مکتوبات
۲۵	۹- واجیدی شلوك

مخ

۲۶

۱۰- درویشان شعرونه

۲۸

۱۱- سرودونه

۲۹

۱۲- فریحت المجتبی

۳۰

۱۳- خودپان (۱)

۳۱

(۲) رویشان دوله بیکنی

۳۱

۱۳- رساله غوشیه

۳۳

(۳) درویشان دپیر و اف بیکنی

۳۳

(۱) ارزانی

۲۵

۱۴- داریانی پینوون

۳۸

۱۵- داریانی بی نومه مجموعه

۳۹

۱۶- دحضرت رسول خوب

۴۰

۱۷- داریانی نثر

۴۱

۱۸- چهاررما

۴۲

۱۹- ۲۰- ۲۱- داریانی عربی، فارسی اوهند شرقی

۴۳

۲۲- داریانی مکیات

۴۴

(۲) ملا عمر

۴۵

۲۳- دملامر شعرونه

۴۵

(۳) علی محمد

۴۶

۲۴- دعلی محمد شعرونه

۴۷

(۴) میرزاخان انصاری

مخ	سرلیک
۴۷	۲۵- دمیرزاخان انصاری دپوان
۴۹	(۵) دولت لوانی
۴۹	۲۶- د دولت دپوان
۵۰	(۶) علی محمد مخلص
۵۱	۲۷- حالنامه
۵۲	۲۸- د علی محمد مخلص دپوان
۵۲	۲۹- رساله
۵۳	(۷) واصل روښانی
۵۳	۳۰- د واصل پښتو دپوان
۵۴	۳۱- د واصل الفنا می
۵۴	۳۲- د واصل دری شعرونه
۵۵	(۸) خواجه محمد روښانی
۵۵	۳۳- د خواجه محمد شعرونه
۵۶	(۹) کریمداد
۵۷	۳۴- د کریمداد پښتو شعرونه
۵۷	۳۵- د کریمداد پارسی شعرونه
۵۸	(۱۰) قادر داد روښانی
۵۸	۳۶- د قادر داد شعرونه
۵۹	(۱۱) اورکزی
۶۰	۳۷- د اورکزی شعرونه

افتاحیه

دارن انی پښتو ادبی ټولنې خو پښتني په منشور کې دا خبره هم لیکې شوې ده چې ټولنه به دا کوشش کوي چې ترخپله ورسه د پښتو ادب لمانه کې د هر قسمه ادبي، تاریخي، تحقیقي، مذهبي، عصري او ساینسي علوم او فنون راځایوي، او دې لپکې به د ټولنې د ملگرونه علاوه بهر د پښتنو عالمانو او اديبانو د علمي استعداد نه پوره پوره فائده اوچتوي.

دارن انی پښتو ادبی ټولنې دپاره دا دېره د خپل او نان خبره ده چې دې لپکې مونږ د ټولو نه اوس د برې او کوزې پښتوخوا د پښتو ژبې دیوه زلمی، زیار کښ، معتمد، مایه نان او قدر او رڅپه وال بناغلی سبب الله تفتیح وړ دگ یوه رساله «روبناني لیکنې» کومه چې هغوی په افغانستان کې د بایزید انصاری دیاد په لپکې په یو نړیوال سیمینار کې وپاندي کې و، خپرو و.

دې لپکې انانې پښتو ادبی ټولنه د سبب الله رفیع صیب د دې پېر زوی په پېره پېره مننه کوي او امید لري چې د پښتو ژبې او ادب نور عالمان او محققین به د رفیع صیب په تقلید کې زمونږ منږ په حوصله افزایي وکړي.

مونږ د پښتو ژبې او ادب د میثاق اولوستونکو نه هم دا توقع لرو چې هغوی په زمونږ دې کار او رسالې ته په ډېر سترگه وگوري او مخ په وړاندې د تلوخته بهر اکرې.

والسلام

پروین مهاجور خو پښتني

صدر

انرانی پښتو ادبی ټولنه خو پښتني ۲۳ اکتوبر ۱۹۸۶ء

سريزه

روبنان پير (۹۳۱-۹۸۳ھ) په خپل ديني ، ملي او سياسي غورځنگ كې ډېر زېور او سرتېري ملگري درلودل چې له دوى څخه ارزاني روښاني تر بايزيد را وروسته د دې ډلې دوهم مشر ؤ او دروښاني تصوف په بشپړتابه او روښانتابه كې يې پاڅه او شورو ځامو اچتكري دي . ارزاني روښاني د پښتو ادب د موجودو تحريري اسنادو په رڼا كې د دې وياپه هم لري چې دده د پوان د پښتو لومړنى لاس ته راغلى بشپړ د پوان دى او له دهنه دا سلسله را پيلېږي .

زه دخوېشكو درنو ادبي ملگرو ته مباركى وركوم چې د پښتوخوا د دې لوى روحاني ، سياسي او ادبي شخصيت -

د نامه د راتلونکي کولو له پاره يې دغه په نوم ادبي ټولنه جوړه کړې او په غونډو، منلو او نورو ادبي هلوځلو سرسپره د دې ټولني له خوا ادبي کتابونه او د کلاسيک او نوي ادب مجموعې او تذکرې هم خپرولې. زه دوی ته په دې هم مبارکي ورکوم چې د ارزاني خوښکي، په ياد د يوې خپرن غونډې (سيمینار) تاپيا هم لري او په دې سلسله کې کتابونه هم خپروي.

د ټولس کاله وړاندې د آزاد افغانستان په مرکز کابل کې د بايزيد روښان او روښانيانو په باره کې يو لوی نړيوال (عالمي) کنفرانس جوړ شوی ؤ، له نېکه مرغه ما هم په دې سيمينار کې علمي غږيتوب درلود او د «ښايي ليکنې» تر عنوان لاندې مې علمي رساله ورته ليکلې وه، چې په کنفرانس کې واوروله شوه، دفاع ترې وشوه او بيا لومړی د «آريانا» په تاريخي مجله کې او ورسې په هغه کتاب کې چې د «روښان ياد» په نامه ؤ او د ترتيب او اهماه افتخار يې زما په غاړه ؤ، خپره شوه. د مون تصمिम درلود چې د سيمينار ټولې مقالې بېلې - بېلې په کتابي بڼه هم خپرې کړو، نو ځکه مو په کتاب سرسپره د مقالې د بېلو بېلو جن وو په بڼه هم چاپ کړې، خود نا وړ حالاتو له امله هماغلته په مطبوعه کې پاتې شوې او نشته شوې.

تقدیر داسې تېره کړې وه چې زما د دې مقالې خپرول د ارزاني خوښکي ادبي ټولني له خوا تر سره شي، هداوو-

چې دوی له مانه دار زانی خوېشکې د سمینار له پاره رساله
و. غوښته او ما هم د دې متل په مصداق چې: « تیار د یار»
در وښایي لیکنې رساله ورته وپاڼدې کړه.

ما دا رساله دا سې وخت لیکلې چې در وښایانو د پښ
آثار لاپه لاس کې نه وو، نو ځکه مې اوس بیانوی نظراً
پرې وکې او په دې برخه کې نوي موندل شوي مواد
مې پرې وړ زيات کېدل خوله دې ټولوسره سره بیا هم
اعتراف کوم چې زما دا کار لاینه کړی دی، اما په دې چې
په دې لاره کې لومړی قدم دی ناپه ډاډه کوم او په
همدې ډاډې د درنو لوستونکو مخې ته ندم، د تېروتنو
بڅښنه غواړم او دار زانی خوېشکې ادبي ټولني ته یې د
« برگ سبز تحفه در وپش» په بنا وپاڼدې کوم، خو یې -
تاسو درنو لوستونکو او علاقمندانو ته ورسوي.

په مینه

ح - رفیع

پېښور، کون تاکال

۱۰/۷/۱۳۶۵ ل ۱۹۸۶ ع ۲/۱۰

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

په دې کوچني اثر کې مونږ تاسې ته دروسنایي ادبي مکتب-
هغه آثار په لنډ ډول درپېژنو چې تر اوسه پاتې پېژندل
شوي او زموږ لاسونو ته رارسېدلي دي .
داسې ښکاري چې د زمان توپیر وبادونو د دې ادبي-
کلرار ډېر تاند کولو ته شو په شو کړي اوله ېې رحمه
سپلیوسره وېرې دي او یایې هم د ورکې غېږې ته
سپارلي چې دلتهون انتظار باسي .
مونږ دا همدغینیت گڼو او په لنډ ډول تاسو
د رانه لوستونکي ورسره اشنا کوو .

[۱]

دروېباني ليکنو موخه او هدف

په دې خبره نقل مؤرخين يوه خوله دي چې دروېبانيانو دمبارزې موخه او هدف د پښتنو ملي خپلواکي او ملي حاکميت - تر لاسه کول او د دې مېرني ملت له غاړې نه د استعمار د څغ - لرې کول وو، خود دې سياسي ډگر په څنگ کې د وی دادب او عرفان په ډگر کې هم سرلاري وو او دکار ابتکاريې په لاس کې و، د وی سر بېر ه پر دې چې د تصوف تر وېښته سره مسألي خبرې لي پخپلو ليکنو کې يې خپله ملي موخه او هدف هم تعقيب کړی دی او پښتانه يې دې ته هڅولي چې يو ملي حکومت او مرکز ولري.

پيرروېبانان داسې وخت په تېرېدو کې پيچي په هند کې د پښتنو لوديانو ته ولو اوکي نه منځه تللي وه او د بابر له خوا چې د دې پي پيخت ناست و پښتانه له هند نه ايستل کېدل او په دې لېرې د کې دده کورنۍ هم له ده سره چې کوچنۍ ماشوم و -

، کاغذی کسر نام .. ته راغله (۱۶) .

همداران کله چي بايزيد رو بنان وليدل چي کور کاني حاکمان
يوه و سچ پښتنه مېرمن و نيوله او د دې و پښتان يې د ژر ندي
له پله سره و شړل ، چي ژر نده به خر خپده نو دا به هم ورسره
چور لېده (۲) ، دې پېښې هم د بايزيد پښتني احساسات راوپارول
او د دې ظلم او تېري په مقابل کې يې له قيام ته بله لاره ونه ليد
نو همدا وچې لاس په کار شو او د ژوند تر پايه پورې يې په
مېړانه له دښته و سره مبارزه او مقابله وکړه .

رو بنان يانو سر پرېه پر دې چي له دښته و سره د ډگر جنګونه
وکړل ، د دوی په ليکنو کې هم دا هدف تعقيب شوی چي په
ټولو روښاني ليکنو کې خای په خای دا هدف کله په صراحت
او وانه خوله او کله بيا د رمز او اشارې په ژبه ليدل
کېږي ، د دوی دا فکر له دې نه هم ښه خر گندېږي
چي په تيراه کې يې دخپل ملي نهضت له پار مرکز و ټاکه ،
ماليه يې واخيسته او دروښان زامنو پخپل نامه سکه
هم و وهله (۳) .

(۱) حالنامه د بېلو- بېلو اخځونوله خولې .

(۲) : معارف ، ۱۹ ټوک ، ۴۳۵ مخ ، د پښتو ادبياتو تاريخ له خولې .

(۳) : مخزن ، قلمی نسخه ، ۱۱۶۲ هـ ق کال .

[۲]

د روښاني ليکنو اړخيت او خصوصيت

د روښاني ليکنو اړخيت له دې نه اټکلولاى شو چې د دې ليکنو په وسيله په پښتو ادبياتو کې نوې نوي نوي نوي ليکنې کېښودل شوي او دا ادب هم دېښ او فورم او هم د موضوع او محتوا له پلوه په نويو لارو روان شو.

دېښ له پلوه دا دې چې د په لاس کې معلو مانو له مخې:
- د خير البيان په وسيله لومړی ځل د پښتو د مسجع نثر نښت کېښودل شو.

- ارواښاني روښاني لومړی ځل په پښتو کې يو بشپړ دېوان سپرېښود.

- دولت لوانی روښاني لومړی ځل په پښتو کې رکعي - عر واض تطبيق کړل (۱).

۱۱ د تفصل له پاڼو وگورئ؛ د دولت دېوان، سرين، د استاد پوهاند عبدالشکور رشاد ليکنه.

- روښاني شاعرانو لومړی ځل په پښتو کې الفنا مې پیل کړی .
 - دوی لومړی ځل په پښتو کې د یو خاص ډول صوفیا نه
 بدلوله پاره یوه خاصه بڼه او سبک وټاکه (۱)، او داسې نوښت...
 همدا راز د موضوع او محنتی له پلوه د دوی په آثارو کې په
 اسلامي تصوف نوي زیاتونې وشوې او دوی تصوف ته د :

- شریعت ،
- طریقت ،
- حقیقت ،
- معرفت ،
- قربت ،
- وصلت ،
- وحدت او
- سکونت .

آته پورې وټاکلې چې ټول په یوه خوله په دې لاره روان
 شول او پخپلو لیکنو کې یې د تصوف د اړخ پورې ونښتلې او
 وڅېړلې .

د دوی ادبي قدرت دومره زیات ؤ چې مخالفینو یې هم
 له لیاقت او قدرت نه سترگې نشوې پټولای او اخوند دروېزه
 چې د دوی لوی مخالف دی او د کورکاني سلطنت په لاسه یې په
 دوی د کفر ټاټوبي لگولی دی ، هم د دوی په علمیت او ادبي قدرت

۱۵ : د تفصیل له پاره وگورئ : ادبي ستوری ، د لیکونکو تالیف ، (۱ - ۱۷ مخونه .

معترف دی، او پخپلو آثار وکې یې ځای په ځای د دوی د
لیاقت یادونه کوي.

اڅوند در وپزه د بایزید ر و بنان په باب کله چې په کابل
کې بندی ؤ وایي :

« اما این ... صفت چون عالم بوده چندان مکر و تلبیس نمون
که سایر اعمال شریعت را پیشه گرفته ... » (۱)

په مخزن کې وایي :
« بایزید چه بر په عقل پور ؤ ، د دنیا عقل یې چه پر ؤ ، -
هو سنیاری او څیر کي یې چه پره زده وه ... » (۲)

« د اثار یک یو حکمتی ؤ ، کل دفتر د شریعت یې پخپل (اس کې) ،
همداراز د ارزانی په باب وایي :

« ... و ارزانی چون شاعر تپز فهم و فصیح زبان بود در
انواع ضلالت و بدعت شعر افغانی و فارسی و هندی و عربی
بیان کرده ... » (۳)

در و بنایانو ادبي متره (قدرت) له دې نه هم معلومولای
شو چې در و پزبان سره له دې چې د دوی کلک مخالفین وو، مجبور
وو چې د دوی لاره ونیسي، در و پزه مخزن د ده د آثار و په

(۱) : تذکرة الابرار والاشرا، اداره اشاعت سرحد، ۱۵۳ مخ.

(۲) ، (۳) : مخزن قلمی نسخه ، په ۱۱۴۲ هـ ق کې د عبدالغنی کاسي لیک، د لیکو کي دکتابونو

(۴) : تذکرة الابرار والاشرا، ۱۴۹ مخ.

پيروي او رقابت په مسجع نش وليکه او حتی اعتراف يې وکړېږي:
«... و آن ... بزبان افغانی شعر میگفت و سب شرایع»؛

و علم و علماء میگرد و شعرهای لایعی به افغانان می نمود
پس این فقیر برخلاف او شعر افغانی آغاز کرد...» (۱۱)

او هم يې دده د فارسي آثار و لکه صراط التوحيد، حالنامې
او نور و په مقابل کې تذکرة الابرار و الاشرار، ارشاد الطالبين
او نور وليکل او هم دده پيرونو د ارزاني، مخلص، ميرزا،
دولت او نور و روښاني شاعرانو د الفنامو په شان الفنامي
وکښلي.

د روښاني ليکنو اهميت د ژبې او ويو (الفاظ) له پلوه هم
ډېر زيات دى، ځکه ددوى په آثار و کې د پښتو ډېر داسې
سوچه او په زړه پورې ويي (الفاظ) راغلي چې اوس له ژبې
نه وتلي او مړه شوي دي، حتی که يوازې د روښاني آثار و
له ويو نه قاموس ترتيب شى يو لوى قاموس کېږي.

[۳]

د روښاني ليکنونايوتي اوکميابي

له تاريخي سندو څخه دا هم ښکاري چې روښانيان ډېر لويه ډله وه او د دې ډلې زيات عالمان او پوهان ليکوالان او مؤلفين^و خود دوی ليکنې ډېرې لږې لاس ته را رسېدلي او حتی په خپله دروښان د ليکنو په لږکې چې په تاريخي سندونوکې يادې شوي، داسې ليکنې شته چې يوازې نوم يې پاتې دی او نوره يې پسته نشته او هم دارزايي^و ډېرې ليکنې تراوسه ورکې دي او - يوازې په نامه يې پېژنو.

د دې علت هم دا دی چې دروښانيانوله دې کبله چې د روښانيانو د منطق په مقابل کې يې منطقي قوت نه درلود او هم په روښاني ليکنوکې د دروښانيانوله خوا پرې لگول شوي نورو نه موندل کېدل نو يوازې څه چاره يې داليدله چې د دوی آثار محوه کړي اوله منځه يې يوښي، پخپله دروښانه -

په دې باب حکم کېږي و :

« ... اما غرض ان توضیح قصه او (روښان) انکه رساله‌ها
و تصنیفها نیکه ازین ملحد مانده باشد اگر بدست اهل سنت -
و جماعت در افتد باید که به آتش بسوزند (بسوزانند) و بدان
معتقد نشوند ... » (۱)

داڅه چې اوس پاتې دي هم، له دې کبله چې روښان
د دښمن دې حربې ته متوجه وو او خصوصاً د روښان د
لیکنې زیاته ساتنه کوله، لکه «حالنامه» چې د خیر البیان «د
ساتنې په باب لیکي :

« دمیا روښان نوی شیخ عمر په یوه جنگ کې یوازې -
د دې له پاره تال و چې د خیر البیان نسخه یوځای ځنې پاتې شوي
وه، ټول لښکرې محطل کې او ترهڅې له هغه ځایه ونه خوځېده خو چې
کتاب نه و ورته وارسېدلی » (۲). او هم دیوې جگړې په برخه کې
ده مقصود المؤمنین «د ساتنې حال داسې لیکي :

« په دې وخت کې دښمن بیا حمله وکړه، جلال الدین د یازید
کثر زوی چې ورسره مقصود المؤمنین و ځان ابا سین ته -
وغورځاوه ... » (۳).

دا وروښاني لیکو دنیا وئی علت او د او وروښاني آثار و
د پاتې کېدو اعجاز !

(۱) مخزن ، قلمی نسخه . (۲) حالنامه ، ۱۷۹۸ پاڼه (دینتو مجله ، دینتو اکېډمې ،
دوهه کال ، څلورمه کچه ، له اردو انسایکلوپېډیا آف اسلام مخد و آنت محمد شیخ لاهور د مکتب دینتو لپاره .
(۳) حالنامه ، (روښانيان یا د مخلو تاریکيان ، عبدالاکبر خان اکبر) .

[۴]

دروېبنايي ليکنو پېژندګلوي

په دې ليکنه دروېبنايي ليکنو پېژندګلوي تر
څلوروسر ليکونو لاندې وړاندکېږي :

(۱) : د بايزيد روېبنا خپلې ليکنې او اشار .

(۲) : روېبنا ډوله ليکنې .

(۳) : دروېبنا د پير و انو ليکنې .

(۴) : روېبنا ډوله ليکنې .

(۱)

دبايزيد روښان خپلې ليکنې او آثار

بايزيد روښان پښتورپره چې د سياست د ډگر کې تږم دی
په ادب او عرفان کې يې هم روښانه رده تېره کړې و ه
او په خپل ناولونو کې شونډې يې ډېرې ليکنې کړې چې
حيثي يې پاټې او حيتي يې دنما يې سيليو ورسره وېرې دي،
نښې ښانې ښيي چې دده ليکنې دې له دې نه هم زياتې وي
چې اوس يې يامتن په لاس کې دی او يا يې نوم نومون غوږون
ته رارسېدلی دی. په نورو قريڼو سره پرې اخوند دروېزه
خوخل دده د ډېرو رسالو اطلاع ورکړې ده :
« اين ماسد در باب طلب پير رساله هانوشته ... »^(۱)

(۱) مخزن ، قلمي نسخہ .

«... ورسايل بيار در باب الحاد تاليف نموده ...»
 همداران دځينې نوروما خذونو له ښکون نه هم ښکاري
 چې ده د پېرې ليکنې کړې او دخپل مسلک د تبليغ له پاره يې هرې
 خواته استولى دي، ده په مغلو، وژبو ليکنې کولای شوې او
 په پښتو يې شعر وايه، تر او سه يې چې کومې ليکنې معلومې
 دي، هغه دا دي:

۱- پښتو رسم الخط :

دولت لوامني دخپل د پوان په يوبيت کې ويلي دي:

افغاني لفظ مشکل و لوست کو پښ نه شه

ورته وشو کښنده ديارلس حرفونه

دا بيت ښکاروي چې پيرروښان د پښتو غږونو له پاره
 ځانگړي تودري رسني او تاحلي دي، سره له دې چې په ځانگړي
 ډول د ښان د ليک دود کومه رساله لاس ته نه ده راغلې
 خو د پيرروښان (تفصيل يې وروسته راځي) دور کې نسخې په
 تر لاسه کېدلو سره څرگنده شوه چې د دې نسخې د سر
 څو رس مخونه د ليک دود په باب دي، چې ښايي همدا به
 دا رساله وي، خو په دې رساله کې د ټولو غږونو راغلي توري-

(۶۹) : مخزن، قلمي نسخه .

له ديان لسونه زيات او د پښتو حاکمې توري له ديارلسو نه کم دي .

د خير البيان دنځې په لځنيو څرلسو پاڼو کې په مجمعي توگه عام توري چې «ا، ب، پ، ت، ج، ح، خ، د، د، د (ت دال لاندې ټکي چې داوسنځ «غن يې بنود)، د، د (د دال په منځ کې ټکي چې داوسنځ «غن يې بنود)، ر، پ، ز، ب (چې داوسنځ تې لار» غن يې ورکاوه) پس (سين ته يې دلاندې درې ټکي ورکړي) ش، بن، ص، ض، ط، ظ، ع، غ، ف، ق، ک، گ (د کاف سرته يې کچه ورکړي) اوبل توري يې هم «گ» ليکلي چې د توپير دليل يې نشته) ل، م، ن، ن، و، ه، ل، ا، ي «دي راغلي او د پښتو د خاصو غږونو توري يې د «چپ گڼ» په گڼون د وولس توري دي او که هغه مکرر ناپېژندل شوي گڼ» چې توپير يې نه ښکاري پکې وشپړو، نو بيا د دولت له خوا يا د شوي ديارلس حرفونه پوره کېدای شي. (۱۱)

۱۱: وگورئ: د خير البيان د عکسي چاپ لومړنی مخونه، ۱۳۵۳ هـ ش .
 داسې ب پښي چې د خير البيان دوهم «گ» د اورمپي ژبې د سيمو ځانگړي غږ (صوت) له پاره وضع شوی چې په دې حساب د دولت ديارلس حرفونه يا ډول په ځای دي . (د تفصيل له پاره وگورئ: د زمخري د خوشال بابا ، د ليکونکي تحقيق ، پښتو اکيډمي، پېښور، ۱۹۸۵ ع .

د پښتو د ځانگړو غږونو د ادول توري په ټولو روښاني
 ليکنو کې راغلي او کومې قلمي روښاني نسخې چې لاس ته راغلي
 لکه خير البيان، دارزانی، دولت، ميرزاخان او نور و دېوانونه
 او هنر وښاني نسخه چې دارواښاد دوست محمد پرې پښتانه
 کتابتون نه تر لاسه شوي، ټول په همدې ليک دود دي.

۲- صراط التوحيد :

صراط التوحيد د بايزيد روښان بل اثر دی چې په
 ۱۷۸ هـ ق کال يې په عربي او فارسي ليکلی او د خليفه په لاس يې
 اکبر بادشاه ته لېږلی ؤ، خو دی دخپلو مريدانو په حلقه
 کې شامل کړي، اکبر ددې کتاب په ليدو او لېږلو خوښ
 شوی ؤ ۱۱۱.

ددې کتاب يوه نسخه د پېښور د عجائب گره مهتمم ښاغلي
 عبدالشکور د پېښور د بالامافه د فضل صمداني له کتابتون څخه
 تر لاسه کړې او په ۱۹۵۲ع کال يې په ۱۱۶ مخونو کې خپر کړې ده -

(۱) حالنامه: خير البيان، د مولانا قاسمي سريره، ۲۷۸ مخ، د پښتو ادبياتو
 تاريخ (د وهه ټوك) د استاد حبيبي، ۲۶۲ مخ. وركه خزان (د هره ټوك)
 د هېمېش خليل، ۱۹ مخ. روښانيان د مغولو تاريخيان، د
 عبدالاکبر خان اکبر، ۹۲ مخ.

خړلکه چې د کتاب لومړني اته مخونه نښته ، فوټرکنده نه ده .
چې په دې کتاب کې اکېن ياد شاه ته خطاب شوی او که نه ؟ او
که شوی په څه ډول ؟ دا پوښتنه هغه وخت حل کېدی شي
چې د دې کتاب کومه بله نسخه ترلاسه شي .

د کتاب په لومړيو پنځه ډېرش مخونو کې يې خپلې ژوند پېښې
په فارسي ليکلي او په پاچي کتاب کې يې يوه موضوع هم په عربي
او هم په فارسي راوپېده ، د ځان پېژند کلو يه نه وروسته
پاچا يانو ته درې لارښوونې ليکي ، ورپسې په لومړي باب کې
د شريعت ، په دوهم باب کې د طريقت ، په درېيم باب کې د -
حقيقت ، په څلورم باب کې د معرفت او په پنځم باب کې د
سکونت خبرې کوي .

استاد حبيبي د هرات التوحيد عربي او فارسي دواړه
کمزورې کښي او وایي چې دی کونښن کوی چې خپل مقاصد
په آیاتو ، احاديثو او عربي مقولو ثابت کړي ،
مگر هغه احاديث چې دی په دې رساله کې رانقلوي
اکثر يې د علم او فن له مخې صحيح او ثقه
احاديث نه دي او ډېر لنډ منقولات يې
سد خېښي (۱) .

(۱) : د نينو ادبياتو تاريخ ، دوهم ټوک ، ۲۶۲ - ۲۶۵ مخونه .

۳- مقصود المؤمنین :

مقصود المؤمنین د بایزید روینان بل اش دی چپ په
 عربی یی لیکلی او کومه نسخه چپ یی دارو اباد داکتر محمد شنیع
 خوبشکی لاهوری سره وه په هغې کې ترکیبو لاندې فارسی
 ژباړه هم شته، بله نسخه یی د حیدرآباد دکن په آصفیه
 کتابتون کې خوندي ده، او بله نیمکړې نسخه یی په غزنی کې -
 تر لاسه شوه چپ خای پر خای ترکیبو لاندې په فارسی ترجمې
 پر سره پښتو ترجمه هم لری. د دې اثر انتقادی متن
 داکتر میر ولی مسعود له مفصلې عربی مقدمې او تشریحاتو
 سره له اسلام آباد د شخه خپور کړی دی. علامتر بایزید روینا
 د روینانی ردې او مسلک په برخه کې دخپل مشرن وی، شیخ
 عمر، په غونښتنه لیکلی چپ خای په خای یی ده ولدی العزیز،
 په نوم خطاب ورته کړی دی. د انسخه په ۱۲۲۲ هرق کال د
 دوهمې خور په خور لسم نېټه خطاطی شوی او د آصفیه
 د کتابتون نسخه له دې نسخې نه دوکالور ووسته کښل
 شوې ده (۱)

د کتاب ټول یوویشت بابونه لري چپ سر لیکونه یی :
 (۱) وعظ او نصیحت (۲) عقل، (۳) ایمان (۴) خوف (۵) رجا -

(۱) پښتو (د پښتو اکیډمی مجله، دوهم کال، خاور کبه، د جرم داکتر شنیع لاهوری مقاله

د فارسی ژباړه -

(۶) نفس ، (۷) شیطان ، (۸) قلب ، (۹) روح ، (۱۰) دنیا ، (۱۱) آخرت
 (۱۲) توکل ، (۱۳) اوقات توبه^{اوله} ، (۱۴) نه تر (۲۱) ، باب پورې اته مقامات
 دی (۱)

د دې کتاب د لاهور نسخه (۹۵) پاڼې لری ، لیکې نستعلیق
 دی ، عربی متن یې په توره سیاھی او فارسی ژباړه یې په سره
 رنگ لیکل شوې ده . ۲۰۰۰

۴- فخر الطالبین :

فخر الطالبین د بایزید رو بنان یو بل اثر دی چې د وخت
 پاچایانو او حاکمانو ته یې د خپل تبلیغ او تلقین د فورویکنو
 او رسالو په لړکې د خپل خلیفه ، یوسف په لاس دهغې وخت د
 بدخشان حاکم میرزا سلیمان ته استولې دی .
 د دې اثر یادونه په « حالنامه » کې شوې خونسخې
 یې په لاس کې نمنسته او نه خسرگنده ده چې دا کتاب په
 کومه ژبه و(۳) .

(۱) خیر البیان ، سرین ، ۲۹ مخ . د پښتو ادبیاتو تاریخ ، ۳۱ مخ .

(۲) د پښتو ادبیاتو تاریخ ، دوهم ټولګ ، ۳۰۰ مخ .

(۳) پښتو مجله ، د ډاکټر شفیق مقاله ، د خیر البیان سرین ، ۲۹ مخ .

د پښتو ادبیاتو تاریخ ، ۳۰۱ مخ .

۵- خیر البیان :

دبایزید و مینان د پرمهم او د پرمشهور کتاب خیرالبیان
دی او همدا کتاب و چې داخوند در و پزه په سترگو کي اغزی
و، او پري ليکلی يي و و:

«... چون مردم را بخود معتقد میساخت آن زمان ایشان
را خلوت میفرموده و ذکر میداده...»
او بیابلهای لیکی:

ه و این ملحد کتابی را تصنیف کرده و خیرالبیان نامید...
او چي په دې يي همخوانه سهرې نوي بيا ليکي :
« وايضا این ... کتابی را تصنیف کرده، بعضی کلمات
اورا بزبان عربی بلا ادراك ترکیب و ترتیب جمع آورده
و بعضی را بزبان فارسی و بعضی را بزبان افغانی و بعضی را
بزبان هندی اما هر کدام از این کلمات ناموزون و ناموافق
افتاده...» (۳)

په دې يي هم د زړه تا و نه کمپړي او پسې ليکي :
... و آخر خیرالبیان نام برده و چون معلوم ... و
مشحون از افتراء و فساد بوده، فقیر آنرا شرالبیان نامید-

(۱)، (۲) : مخزن، قلمی نسخه

(۳) : تذکره الابرار والاشرار، ۱۳۸ مخ.

و آگر ۱۰۰ البیان نامند هم مناسب است (۱) .

د خیر البیان نسخې ورکې وې ، یوه نسخې چې دیوخل
 پیدا کېدونه ورسوسته بېرته یې پټې وه دلویدیخ العان د
 د ټیو بنګن په یوه کتابتون کې ومونده شوه او اوس هلته
 ساتله کېږي ، خیر البیان د دې نسخې د عکس له مخې په ۱۹۶۷ع
 د پېښور پښتو اکیډمۍ استنساخ او خپور کړ او عکسي نسخې یې
 د بایزید روښان د مېنې دخلور سوې کلزې د نهیوال سمینار
 په ویاپ نومون لاسونو ته راوړسېدلې ، او دریم نیمکې ی
 چاپ یې د کاتب الحروف په سریزه په ۱۹۸۵ع کال کې ښاغلی قاسم
 بنوی د پښتو ادبی مرکز سرای نور ټنگ له اڅخه ترسره کړی دی .
 د دې کتاب زیات اهمیت په دې کې دی چې دا د پښتولوړی
 بشپړه نوې کتاب دی چې موندنه رارسېدلې او د ژبې او ادب
 له پلوه خورا ارزښت لري .

دا اثر په مجمع نثر لیکل شوی ، چې دا نثر د عربي او بیاد فارسي
 له لارې پښتو ته هم راغلی ، او په پښتو کې یې لومړنی مؤسس
 بایزید روښان دی او په دې ډول نثر لیکل شوی لومړنی
 کتاب همدا خیر البیان دی ، د دې ډول نثر اغېزه دومره
 زیاته وه چې حتی د روښانانو مخالفینو هم ځان مجبور کاوه
 چې په دې ډول نثر لیکنې وکړي او خصوصاً داخوند دروېزه -

(۱) خیر البیان ، د پېښور پښتو اکیډمۍ ، ۱۳۰ مخ

مخزن د خیر البیان تر ساسم اغښ لاندې لیکل شوی دی .
په خپله بايزيد د دغه سبک د خوښولو سبب یواځې مې
غښ بولي چې ورنه وویل شوه :

« او بايزيد ! وکښه خیر البیان - په هسې الحان ، چې
يې به لوست سورة الرحمان » (۱) . او په همدې توگه يې د کتاب
تر پایه پورې د سورة الرحمان « آن ، آم » سجعه ساتی ده او
د همدې ويلي دي رحمت د خدای په ده د اکلام « عبارت يې
د د فباى الار بکما تکذبين » په انډول په خپل کتاب کې ځای په
ځای راوړی دی .

د خیر البیان ټول مطالب ديني او مذهبي دي او په ايتونو
او حديثونو متکي ، او په دې اثر کې تصوف هم له روښاني نظره
چې اته مقامات لري ، خپرل شوي دي .

د کتاب ټول مطالب تزيوسل او ديارلسو (۱۱۳) لويواو وړو
سرليکونو لاندې راغلي دي ، د کتاب د قلمي نسخې ټولې پاڼې
(۱۶۷) دي چې (۲۳۳) مخه کېږي ، ليک يې خاص ډول نستعليق دی
په هر مخ کې يې يوولس کرښې راغلي او د هر مخ د ليکنې سو
(۷۶) او اوښده (۱۳۶) سانتي متره دي (۲) .

(۱) خیر البیان ،

(۲) د دې کتاب د بشپړې پېژندنې لپاره وگورئ : داستاد حبيبي د پښتو-

ادبياتو تاريخ ، د خیر البیان د پښتو چاپ سريزه ، او د کابل عکسې چاپتون او سريزه .

د « دبستان مذاهب » مؤلف او اخوند دروېزه د خيرالبيان په باب ليکلي چې د اکتاب بايزيد په څلور وژبو: پښتو، فارسي، عربي او هندي ليکلی خو په ياده شوې نسخه کې يې - يوازې څو مخونه څلور ژبيز وو او نور کتاب هغه شکل نه درلود لکه ياد شوی چې دی ، خوله نېکه مرغ په ۱۳۶۲ ش ۱۹۸۳ع کال د پښتوخوان محقق سناغلی زلمی هېوادمل هندوستان ته ولاړ او هات يې د هند د سالار جنگ په موزيم کې د - خيرالبيان يوه بشپړه نسخه و موندله چې سرتريايه په څلور ژبو: عربي ، فارسي، پښتو او هندي ژبو ليکل شوی او د جمله پلوه هم د لومړۍ نسخې د يې چنده ده ،

د نسخه (۴۴۸) پاڼې لري چې هر مخ يې (۱۷) کرښې دي او ميرزا محمد روياني په ۱۰۷۹ هـ ق کال خطاطي کړې ده. د دې نسخې په خپرېدلو سره به چې، د سناغلي هېوادمل تر کار لاندې ده ، د خيرالبيان په باب نوې خبرې او انکشافات وشي (۴).

۶- حالنامه :

حالنامه هم د بايزيد روياني مشهور کتاب دی ، چې بيا وروسته د ده د يوه مريد علي محمد مخلص په وسيله بشپړه شوې ده .

(۱) د هند د کتابخانې پښتوخطي نسخې ، زلمی هېوادمل ۱۰۰ - ۱۰۱ مخونه .

ددې کتاب په اوله برخه کې د بايزيد د ژوند تفصيلي حالات راغلي او په نورو برخو کې يې دده د اولادې او مريدانو حالات ليکل شوي دي .

ددې کتاب يو نسخه د عليکې په ختيځ کتابتون کې په (۳۷۰/ ۹۲۰) نومره خوندي ده ، او (۵۲۶) مخونه لري ، له دې - نسخې نه د پنجاب يونيورسټي د کتابتون له پان هم يو نسخه نقل شوې ده (۱) . او د پينځو اکيډمۍ پېښور په کتابتون کې يې هم يو نقل شته (۲) .

په دې اثر کې لويه نيمگړتيا داده چې د پېښو کلونه نه پرکړه پکې ښودل شوي بلکه د نشت په شمېر دي ، پېښې هم پرله پسې - نه دي ، د حالاتو په منځ کې منظوم کلام شروع شوی ، يوه خبره پر بېردي بلې ته وهانگي (۳) . همداراز په دې اثر کې دا هم يولوی کې دی چې دهغه جگړو تفصيلات نه لري چې ده دخپل ژوند په وروستيو د وږنيو کلونو کې له غليما سو سره کړي و (۴) .

- (۱) د پينځو ادبياتو تاريخ ، ۲۹۸ مخ ، پينځو مجله ، ۲ کال ، ۴ کڼه ، د محمد شفيع دمقالې پښتو ژباړه ، روښانيان د مغلو تاريخيان ژوند او واکمنۍ د ۲۶ - ۳۷ مخونه .
- (۲) د پينځو اکيډمۍ د مخطوطاتو فهرست (قلمی) د کتابت الحرف ترتيب او تاليف .
- (۳) روښانيان ، ۹۵ مخ . پينځو مجله ، ۲ کال ، ۴ کڼه ، د دکتور محمد شفيع مقاله .
- (۴) پينځو مجله ، ۲ کال ، ۴ کڼه .

۷- درویشان یونومورکی تالیف:

دکا بل دخطي نسخو په کتابتون کې استاد حبيبي یو مجموعه
موندلې چې په دې مجموعه کې یوه رساله یقیناً دبايزيد
روښان تالیف ده او دده یوه سرید چې همدان نومېږي په
۱۰۲۳هـ.ق) کال کېږي ده.

دا رساله د رساله غوثیه له نیمګړې نسخې نه وروسته
په نیمګړي ډول شروع شوې او یو ځای په واضح ټکو پکې-
لیکل شوي دي:

« قال بلزید مسکین : مع الساکن ذکر الله فضیلة و ذکر الله
فریضة لا یذکر للانسان شیئ بغير معرفت الاسمہ و چون
ترا از خدای پرسند ، چه جواب میدهی و چه جواب میگوئی؟
آن روز دروغ گفتن بکار نیاید و به دروغ نگذری و
نجاة نیابی که خدای تعالی به دروغ گویان لعنت گفته است
كما قال فنجعل لعنة الله على الكاذبین ... » .

داش هم لکه درویشان دحینو نورو آثارو غونډې
په عربي او فارسي دی او دیکوالي بڼه یې هم دده نورو
آثارو ته ورته ده او چې په صراحت سره دبايزيد مسکین
نوم اخلي دا هم دحینو البیان ، صراط التوحید او مقصود المؤمنین
سره سم دی او بل دلیل دادی چې دا رساله داسې
ختېږي :

” قال بايزيد مسكين ابن عبدالله : راحت روح کان وصف
الله و عذابه صفة البشرية ، فكل راحة يهلك عن الانسان
بخير وصف الرحمن .

اين رساله مختصر كردم تمام عاملا نش امن يابد جاويدان
تمت تمام شد ، كار من نظام شد ، اميد وار است بالطف
باري ، همدان ابن شيخ نعمت (۱) ، مرید ميان و سنان
انصاری تحرير في تاريخ ۱۰۴۳ ق (۲۱، ۲۲) .

د دی صراحت او نور و دلیلونو له مخی استاد اشر
د باين يد و سنان يو بل ورك اش كښي چې د دوی په لاس
را پيدا شوی او د باين يد و سنان د آثار و علاقمندان
و رسراشنا كښي ، خو نوم يې ت او سه نه دی ښكاره
چې دا دده كومه رساله ده ؟

۸- مکتوبات :

دا کترجهانکیر په اوړینتېل کالج مکزین کې په خپله
مقاله کې د و سنان له لیکنو څخه دده مکتوبات ، همدیاد کړی دی
خو څرگنده نه ده چې دا دده د نورو و لیکونو مجموعه ده -

(۱) اصل : نیعمت . (۲) اصل : (۱۴۳) خود همدان په هغه مهل کې

چې په همدې مجموعه لگول شوی داسه ۱۰۴۳ هـ او د مجموعه د همدې سړي
په لاس تر خیر البیان اتلس کاله پخوا لیکله شوی ده .

(۳) حبیبی ، استاد عبدالحی ، د خیر البیان د عکسی نسخې سر پر نه .

اوکه مطلب يې حالنامه وي (۱) .

د تار يخو نو له دې ليکنو څخه چې بايزيد روښان
د شاهخوا حکمرانانو د دربارونو او د علماؤ مدرسو
ته دخپل مسلک په باب داستاخيؤ په لاس ليکونو استوړي
دا خبره تاييد پري چې دده مکتوبونه دې هم راټول شوي
وي او خصوصاً داچې ده دکابل حاکم ته دروښانيانو
د وژلو له کبله يو ليکلی پر وټست استوړی دی (۲) دا خبره
لاښه ټينگوي .

۹- واجيد دی شلوك :

د خير البيان مصحح او محشى بناغلی قاسمی ليکي چې :

« واجيد دی شلوك » د پنجابی يو منظوم کتاب دی چې
« اونکار ناتمه » ترتيب کړی ، دځينې خلکو داخيال دی
چې ددې ليکونکی همدغه بايزيد دی (۳) .

د اکثر محمد شفيع بيا وايي چې په تذکره الابرار کې ليکل شوي
دی چې د بايزيد د جوکيانو سره همدغه تړون و ، خو په حالنامه

(۱) قاسمی ، عبد القدوس ، د خير البيان سرين ، ۱۰ ، مخ .

(۲) په پښتو مجله کې د د اکثر محمد شفيع مقاله .

(۳) د خير البيان سرين ، ۵۰ ، مخ .

کې په دې باب کوم واضح شهادت نشته ، خو که باينيد هم هغه و اجيد وي چې شلوك يې نظم کړي (لکه د جاندر د - انصار يا نو خيال ده) نو دا معلومېږي چې باينيد دعوامي هند رو اياتو کافي علم لرلو او د حالناې د مرتب حيني اشعار به يقيناً د هغه اش په بنا ليکلي شوي وي چې د شلوك اغېزه پرې شوې وه (۲۱) .

د باينيد رو بيان د ليکنو په لړ کې دا اثر د « وچيد ادي شلوك » په نامه ، د پښتو ژبې د زده کړې لارې « نوې کتاب هم يا د کړي دى (۲۲) .

استاد حبيبي له دې کبله چې د دې اثر او د ملکو باتو پته نشته دا دواړه ليکنې د باينيد رو بيان په آشاړونکي نه شمېري (۲۳) .

۱۰- د رو بيان شعرونه :

تر اوسه د باينيد بشپړ شعرونه په لاس کې نه وو . خو د حينو ليکنو له مخې دا اېټکل کېده چې ده دې بشپړ شعرونه هم ويلي وي .
لومړى به په کابل کې د رو بيان د بندى کيلو په باب د -

(۱) پښتو مجله ، د ډاکټر شفيع مقاله .

(۲) قاضى فضل غفران او گل افضل خان ، « د پښتو ژبې د زده کړې لار » .

پښتو اکيډمي ، د پېښور يونيورسټي ، ۱۹۷۱ع ، ۱۲۲ مخ .

(۳) استاد حبيبي ، د عکسې خيال بيان سرينه .

پښتو ادبیاتو د تاریخ دا روایت چې د محارف له خوځی یې لیکلی،
ولولو:

« میرزا محمد حکیم پیررو بنان په سیاه چاه کې قیدی
کړی ؤ ، مگر پس له څو وخته چې یې وکتل دی هلته ژوند
او د پښتو اشعار یې په دغه تور زندان کې ویلي وو... » (۱)
اخوند دروېزه سرپره پر دې چې د مخزن په پای
کې د بایزید رو بنان د څلور ژبی خیر البیان یادونه
کوي د مخزن په سرینه کې دده د پښتو اشعارو په باب
لیکي :

« و آن ... بنان افغانی شعر میگفت ... و شعرهای
لایحی به افغانان مېخود ... » (۲)

دا روایتونه ښيي چې بایزید رو بنان بشپړ شعرونه
هم ویلي دي ، خو ځینې کسان دده خیر البیان شعرګڼي ،
نو ځکه له دې خبرو نه مراد خیر البیان بولي ، لیکن دهالنا چې
دا صراحت چې : « (بایزید) اول سهری ؤ چې پښتو قصیدې ،
غزلې ، رباعیات ، قطعي ، او مثنوي یې جوړ کړی ، چې دده
له اول ځینې کسانو یو-یو یادوه-دوه-دوه نظمو نه ویلي وو
او بس » (۳) په دې باب چې بایزید رو بنان بشپړ شعرونه-

۱: د پښتو ادبیاتو تاریخ ، د وهه ټوک ، ۲۷۲ مخ .

۲: مخزن ، قلمی نسخه .

۳: حالنامه : روښانيان د مظلوم تاریکیان ، ۱۳۵ مخ . پښتو مجله ، ۱۳۵۰مخ .

ويلي او دشرونو د پوان يې درلود ، دهغ ډول شک خای نه -
پرېن دی .

همداراز د روښانيان په کتاب کې د بايزيد يو فارسي
شعر هم قيد شوی دی چې بېکاري دا شعر هم له حالنامې
نه اخيستل شوی وي (۱) ، که څه هم شعريې کمزوری دی خو
څرکندوي چې بايزيد روښان دوي شعرونه هم ويلى وو .
خو اوس د فرحت المجتبى ، له ترلاسه کېدلو نه څرکنده شو
چې بايزيد شعرونه ويلى او لکه حالنامه چې وايي قصيدې يې
انشأ کړي دي (۲) .

۱۱- سرودونه :

د حالنامې د ټکني له مخې بايزيد روښان د پښتو موسيقي
په برخه کې هم لوی خدمت کړې دی او هغه دا چې په پښتو
موسيقي کې يې د سلوک او رزم سرودونه جوړ کړل او حالنامې
دده له خوا دا شپږ جوړ کړي سرودونه ياد کړي : ناسري -
(دهنا سري) ، پنځه پردې ، څلور پردې ، د جنګ آهنگ ، د
شهادت مقام . په بايزيد باندې سرود له وروکوالی اغېزه
کوله او چې سرود به ويل کېده نو دی به په وجد کې راغی (۳) .

(۱) روښانيان د مغلو تاريخيان ، ۶۸ مخ .

(۲) فرحت المجتبى وروسته درپېژندل کېږي .

(۳) روښانيان د مغلو تاريخيان ، ۱۳۵ مخ . پښتو مجله ، ډاکټر شفيع مثال .

د روښانيان، مؤلف د دوهم اميرخسر و لقب و رکړی دی (۲۵)
په همدې توگه مون هم دده سر و دونه ديوه اړخبتاک
اش په توگه ياد ولای او قيد ولای شو.

۱۲- فرحت المحتبي :

دا د بايزيد روښاني منظوم اثر دی چې د بناغلي زلمي
هېوادمل په زيار او هاند د علم نړۍ ته ور وپېژندل شو.
ارواښاد دوست محمد بې بيخ په کند هار کې د روښانيا سنود
مکتب يوه نيمکړې نسخه درلوده چې په ۱۳۵۳ ش (۱۹۷۴ ع)
کال پښتو ټولني ترې راا نيوه او د روښاني رسالې په نامه
يې خپره کړه ؛ بيا په سنگد هار کې بناغلي زلمي هېوادمل
د دې کتاب تر دې نسخې بشپړه نسخه پيدا کړه چې هلته
ليکل شوي و و: « د تصنيف د مياروښاني دی ، خو کله چې
دی هند ته لاړ ، هلته يې د ديلي په ملي موزيم کې د همدې
کتاب يوه بشپړه نسخه ومونده چې نوم يې فرحت المحتبي ،
دی او په دې اساس ثابته شوه چې دا اثر هم مياروښاني
تاليف کړی دی . اثر سرتر پايه د قصيدې په بڼه ، دلنديو
په سجع : « .ينه ، و يل شوی او روښاني تصوف يې روښان کړی .»

« روښانيان ، ۱۳۶ مخ .

« خير البيان ، د حبيب الله رفيع سرينه ، د قاسم بنوي چاپ ، ۲۰ مخ .

١٩) «خوردان»؟

استاد حبیبی لیکي چي راورتي د خپل پښتوگرامر په سرپزه کې خیر البیان د «خوردان» په نامه یادګوی دی (١) خودسراف کیر و د دی پتههانز په اردو ژباړه کې په واضح ټکو لیکل شوی چې دبایزید د پرمشهور آثار خیر البیان او خوردان دي (٢) اما په دې برخه کې یې کوم سند نه دی وړاندې کړی .

کله چې په دې باب له استاد حبیبی سره وغږېد م هغوی وویل چې په دې نامه که دبایزید کوم اثر وي ، نو ښایي چې دا «خوردان» د «خوردې پاتې» او ښتی شکل وي

زما اټکل دادی که پیر روښان ه خوردې پاتې ، لري نو د ابه هماغه ټکوبات « وې چې وړاندې یاد شو ، نو ځکه ما خوردان » ته د بایزید د آثار و شمېره ورنه که او د سوالیې په نښه مې قید کړ .

(١) : حبیبی ، پوهاند عبدالحي ، د پښتو ادبیاتو تاریخ ، (٣٠ مخ

(٢) : سراف کیر ، پتههان ، د سید محبوب علی اردو ترجمه ،

پښتو اکیاډمی ، ١٩٦٧ع کال ، ٢٨١ - ٢٨٢ مخونه .

(۶)

روښان د ولس لیکني

تر دې ځایه مو د بايز پيد روښان هغه لیکني او اشار
ياد کول چې پخپله نومون په لاس کې وو او يا د تاريخي سندونو
له مخې دده کتل شوي دي ، او س به نو هغه لیکني يادې کړو چې
په تر لاسه شويو نسخو کې د لیکوال نوم نشته خود اټکل له مخې
يې دده بللای شو:

۱۳/۱ - رساله غوثیه:

دا استاد حبيبي له خوا د بايز پيد روښان د يوه نومورکي
اثر د راپيدا کېدلو په برخه کې هو ويايي و و چې له دې اثر
سره ځينې نورې رسالې هم په يوه پښتې کې گڼلې شوي دي
چې په هغو کې يوه هم رساله غوثیه ده ، دا رساله د پای پاتې
نه لري نو ځکه يې مولف نه دی سېو دل شوی ، خو استاد حبيبي -

اټکل کوي چې د دې رسالې د ليکوالی د ډول او مطالبو ادا
د پيررو بيان آثارو ته ورته ده ، که مونږ د دغې رسالې شباغت
د روښان له نورو آثارو سره په مضامينو او ناوې عربي انشا
او ماتو کړو د دري منظوماتو کې وگورو نو ضرور د افکر پيدا-
کېږي چې دغه رساله غوشيه به هم د بايزيد تاليف وي (۱).

۱۱ استاد جيبی ، د عکسی خیر البيان سر يزه ، ۲۳ - ۳۴ مخونه .

(۳)

دروېبان پيروانو ليکنې

باينيد روېبان دېر پياوړي او ايماندار ملګري
درلودل چې ټول د سياست په ډګر کې سر بېره دادب او عرفان
په ډګر کې هم کې ندي وو او اکثر و يې لکه دده غوندې
پر دوو، درېو او ان څلور و ژبو ليکنې کولای شوې، چې
دلته يې د ليکوالو ملګرو په ليکنو غږېږي و:

«ارزاني»

دباينيد له تکړه ملګرو نه يو هم ارزاني دی چې لکه
ده غوندې يې په څلورو ژبو کښنې کولای شوې او شعرونه
يې ويل، سر بېره پر هغو آثارو چې ده ليکلي، ځينې کسان -

و ابي چي د خير البيان په ليکلو کې هم لاس لري (۱)، او ميا-
رو و بنان پښتورليک دود رساله دده په سپارښتنه ليکلی ده (۲)
خو په خير البيان کې داسې برخې نه ليدلې کېږي چې هغه ډې
له بايزيد نه پرته بل چا ليکلي وي او خصوصاً داچې خير البيان
بايزيد رو و بنان په يو ازې ځان ليکلی له هغه وصيت نه هم
ښکاري چې حالنا هې قيد کې او ده خپلو ملګرو ته د مړينې
په وخت ويلې و چې ما هرڅه په خير البيان کې ليکلي او زما
لارښوونې د خير البيان په وسيله بشپړې شوې دي (۳) او
هم د رسم الخط د رسالې په باب دا خبره سمه نه ده ځکه
بايزيد پخپله ددې تور و ټاکل خدايي الهام بولي (۴).
دارزانی لياقت او علمي قوت دومره زيات و چې
حتی مخالفينو هم سترګې نه شوې پرې پټولای چې ان -
احفند در و پزه هم دده فصاحت او تېز فهمي منلې ده (۵).
ارزانی په قام سر بن ، ن مند ، خو بښکی او د قصور
اوسېد و نکی و ، د پلار نوم يې برهان و (۶) او دوه نور -

(۱)؛ تذکره الابرار ، ۱۳۹ مخ . رو و بنان ۹۳ مخ او نور .

(۲)؛ ورکه خزانه ، دوهم ټوک ، ۲۰۰ مخ او داسې نور .

(۳)؛ پښتور (مجله) ۲ کال ، ۴ گڼه د ډاکټر محمد شفيع مقاله .

(۴)؛ وګورئ د خير البيان د سرڅوړ لس مخونه . (۵)؛ تذکره الابرار ولا شاره ، ۳۹ مخ .

(۶)؛ د مطلب دده پخپل دېوان کې راغلی دی .

اديبان ملاعلی او ملاعمر چې دوی هم د پير روښان پير وان و
 دده ورونه وو (۱). عبدالحليم اثر يې له دې چې سند وښيي
 دده نوم محمد عزيز ارزاني ليکلی (۲)؛ د ارزاني ژوند دده
 دخپلې وينا له مخې تر يوزر اولسم (۱۰۱۰) لېږدکال (هـ.ق) کال
 پورې يقيني دی:

داغزل په تاريخ ښکلی په حساب د دوست «دغو» دي

«غین» زردال «پي څلور» په شپږ يا حساب ده ووهي (۳).

ده هم لکه د پير روښان غوندي دېر آثار ليکلي
 چې تر اوسه يې دا ليکنې تر لاسه شوي او يا په آثاروکې يادې
 شوي دي:

۱/۱۴ - ارزاني پښتو دېوان:

ارزاني په پښتوکې يولوی دېوان کښای دی چې تر ټولو
 بشپړ نسخه يې استاد جيبی ليدلی ده، داستاد جيبی د يادښت

(۱) د پښتو ادبياتو تاريخ، ۲۸۲ مخ.

(۲) د لغاتې رابطه او روحاني تړون، ۵۳۵ - ۵۳۷ مخونه. ښايي دا اسټيا

ښاغلی اثر ته د ارزاني له دې شعر نه ور پېښه شوې وي: دی پر خوښکوم کې عزيزه دواله نوم يې پران کې

حق دلته له عزيز نه په هيڅ ډول دامقصد نه راوځي، چې دادې دده نوم وي، بلکه
 دشعر نه دوی معناوي احيستې شو، يا دا چې د دوی کورنۍ په خوښکوم کې عزيزی يا عزيزخېل
 دي او يا يې مطلب دادې چې د دوی کورنۍ په خوښکوم کې يوه درنه او مخزنه کورنۍ ده.

(۳) د ارزاني دېوان، ۸۸ مخ، د ښووا د کتابتون لاس کښلی نسخه.

له مخې دې نسخې او ييا پاڼې غزلې د لودې چې (۱۴۰)، مخه کېدلې،
 (۱۴۰)، پاڼې پخولو يې وې چې دوه سوه اتيا مخه کېدلې، په هر
 مخ کې يې پنځلس کرښې وې، چې په دې شمېر يې نقل بيتونه
 شپږ زره کېږي. استاد حبيبي د نسخې د پېښور په بالاماني کې
 د سيد فضل صمداني په کتابتون کې ليدلې وه (۱)، د ده د دېوان
 يوه بله نسخه د برتېش موزيم د پښتو په قلمي نسخو کې په
 (۲۴۹۶) نوم سره خوندي ده (۲)، بناغلي رښتين د نسخې دارناني
 په خپل قلم کښي (۳)، خو د برتېش موزيم په فهرست کې دا ټکي
 نشته، د دې دېوان د يوې نسخې نقل د بېنوا په کتابتون
 کې هم شته (۴)، د دې دېوان يوه نسخه د پېښور د موزيم
 په کتابخانه کې هم وه (۵)، د پېښور د پښتو اکيډمي په کتابتون
 او د محمد نواز خټک سره يې هم د دېوان نسخې شته (۶)، او هم
 دارناني د پرش غزلې بناغلي هميش خليل د ورکې خزاني په لورې
 بڼه کې خپرې کړي دي (۷).

(۱) استاد حبيبي قلمي ياد دښت. (۲) د برتېش موزيم د پښتو نسخې کلاک، مخ، ۹۹، ۱۹۶۵ع
 (۳) وگورئ: هېواد، ۱۹ کال، ۱۶۱۶ ګڼه، ۱۳۴۶ ل د زمري ۲۳، د بناغلي رښتين پښتو دخل نسخې لړست
 (۴) په دې ليکنه کې له همدې نسخې نه استفاده شوې ده. (۵) پښتولو لورې کال، ۴ ګڼه، د مولانا
 عبدالقدوس قاسمي مقاله، د بايزيد وېبپاڼه مذهبي افکار، ۶۳، ورکه خزانه، لومړي ټولگه ۲۹-۳۹ مخونه
 محمد نواز خټک دارناني دېوان قلمي نسخې تر خپلې مړينې يوه اوونۍ وړاندې د پېښور پښتو اکيډمي
 ته له خپل مړ شپږ نورو آثارو سره وپېڅېله.
 (۷) ورکه خزانه، ۱۸۲ - ۲۰۸ مخونه.

دار زانی د دېوان ټول شعرونه د تصوف او سلوک په باب
دي او د وحدت الوجود د رانه بحثونه يې په خون، ژبه پکې
لنځستې او د کامل پير د موندنې سپارښتنه يې پکې کړې ده.

دی پخپله هم دخپل دېوان په باب وايي :

د فقير پښتو دېوان دی دادېوان حقانی خوان کي (۱)

بيا په همدې بوللې کي وايي :

دی ریخته په څلور ژبو دی بیان په څو الوان دی (۲)

او ورپسې دخپل دېوان محتمليات پخپله پخپل شعر کې يادوي

سره له دې چې ښاغلی هميش خلیل په ورکه خزانه (۳) او استاد

حبيبي د پښتو ادبياتو په تاريخ (۴) کې دار زانی د اشعر د بايزيد

روښان او خيرالبيان په باب گڼي او وايي چې ان زانی خيرالبيان

ته دېوان ويلي دی ، خو دده دېوان له ژورې کتنې مخه وپه

ښه څرگندېږي چې فقير ده ځان ته ويلي نه بايزيد روښان ته

او پر دې سر بېره ټولو روښان شاعرانو له ځان سره د فقير کلمه

س او پرې او بايزيد روښان ته «مسکين» وايي نه «فقير» .

د فقير دېوان پښتو دی د سعدي دی له شېران

(۱) : دار زانی دېوان، قلمی نسخه، ۶۵ مخ .

(۲) : " " " " " " ۶۶ مخ .

(۳) : ټکر ری، ورکه خزانه، لومړی ټوک، ۲۹۰ - ۳۹۱ مخونه .

(۴) : وگورک، د پښتو ادبياتو تاريخ، دوهم ټوک، ۳۰۲ مخ .

دی خپله وینا منطق الطیر مه بولي او د لوی کلام (قرآن)
پښتو تفسیر یې هم بللې ده :

دغه شعردی لوستلی پر خپل من منطق الطیر (۱)

* * *

دی د لوی کلام کلام دی په پښتو کښای تفسیر دی (۲)

۲۰۱۵ - دار زانی بی نومه مجموعه :

دار زانی پښتو دېوان د په لاس کې شخړې له مخې په ۱۰۶ مخ
کې ختمېږي او په یوه رباعی کې وایي :

دا دېوان دلته تمام دی کل ددین په اهتمام دی

چې د دین پښتو کلام دی بیان له حق اسلام دی

بیا له « بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ » نه وروسته یوه بله مجموعه

پیلېږي چې تر بلو بلو سرلیکونو لاندې یې په پرله پسې

څلور پڼو مطالب نظم کړي دي . تر اوسه په پښتو کې لومړي

شاعر دی چې په څلور پڼو کې یې سره موبښتي او اوږده مطالب

راوړي دي . د دې مجموعې سرلیکونه : « حمد ، نعت ، ادب ، مېوه -

داره ونه (خیر رسول) د حسن منصور و صف ، د ژوند او -

د۱ : د ازان دېوان (قلعي نسخه) ۸۷ مخ

“ “ “ “ “ “ “ “ “ “ “ “

او مه ڪېدلو بيان ، نصيحت ، اخلاص بيان ، طمع ، ڍنڍ بناي ۔
 مسلمانن بيان / دشريعت بيان اوله دي وروسته ڀي درويشاني
 تصوف اته پوري ڇپي لي ، دالله تعاليٰ پاڪ نوم يادول ، دفلڪ
 ڏگر دش بيان ، دمرگ بيان ، اوفوردي ۔ داجموعه دديوان له
 ۱۰۶ مخ نه وروسته ڇي دديوان ختم شوي شروع ڪبي او بياتر
 ۳۱۸ مخ پوري رسپڊ لي ، خوبيا هم تدرسه شوي نه ده اوفورده نسخ
 نيمڪري ده ، له دي نه سبڪاري ڇي دارناني داجموعه ڇي د ۔
 روينائي لاري مهم مطالب ڀي پڪي وي لي ، ده دديوان نه زياته او
 لويه وه ۰۰

۲/۱۶ - دحضرت رسول خوب :

دحضرت رسول خوب دارناني بله ليکنه ده ڇي ديوي بي هئي
 قلبي جموعي په اوومه برخه کي په ڄاڻگري موقه خوندي شوي ده ۰۵۱
 په دي نسخه کي په ۶۳ ببلو ببلو بدخو کي دپښتو ډيڇوانسيو
 ويناواله ويناوي راغلي دي او دڪلتور او اطلاعات وزارت
 په خطي ڪتابتون کي سائله ڪبي (۶) .

(۱) وگورئ : دپښتو ډيڇوانسي تڌگري ، حبيب الله رفيع ، دتاريخ اواب

تولني خپرونه ، ۶۴ مخ .

(۲) دن ياتي پښتو ډيگوي لپاره وگوي : ڪتاب مجله ، لومړي ڪال ، لومړنځ

(د ۱۳۵۲ ڪال ودي - غبرگلي) دپښتو ډيگوي لومړي مجلې ، دليکونکي مقالو .

په دې رساله کې ارزاني د حضرت محمد (ص)، يو خوب تشریح -

کړې دی :

دا کيسه په دې څلوريزه پيل شوی :

واوړه، ای د آدم زوی و د خ به در شی یوه لوی

که هغه خواري وویږي تا به بل کاندې له زوی

* * *

او د پای څلورین ه یې داده :

ارزاني ولې نه ژاړې خپل مقصود ولې نه غواړې

هوی ستا د عمر شپې څوک ولاړې دی څوک ولاړې

همدا کيسه د عبد العزى کاسى په جو ننگ کې د « فقير سيلان »

په نامه ^{د الفاظ په اړه تغير} د افغانى ده ، خو له سپک ، جو پ سبت او څلوريزى توب

شخړې څرگند بڼې چې ويونکى به يې ارزاني وي .

۴/۱۷ - د ارزاني نشر:

د ارزاني د نشر هم يوه کوچنۍ رساله شته چې د ده له بشپړ-

د پوان سر يوځای وه او استاد حبيبي خوښوونې ترې کړې دی (۲) .

۱۱، دا جو ننگ د بيانات افغانى په نامه په ۱۱۴۲ هـ ق کال په ملتان کې د عبد العزى

کاسى په قلم کېنل شوی او خطى نسخې د ليکونکى په کتابتون کې خوندي ده .
د زياتي پېژندګلو په لپاره وګورئ : ادبى ستورى د ليکونکى تاليف ، ۱۳۵۳ - پښتو ټولنه .

۱۲، دا ياد د پښتو نه اړه اېښودل ستاد حبيبي ماته رسپارې و .

په دې نثر کې هم لومړۍ ديني مسايل او د اسلام پنځه بناوې -
 بيان شوي دي ، بيا يې درو بناوې تصوف اته مقامات پکې څېړلي ،
 ورپسې يې روح څېړلې لکه : روح جاري ، روح مقيم ، روح امين
 روح قدسي او په دې پسې يې نور مسايل راوړي دي .

دارن آبي نثر د بايزيد روښان په نسبت ډېر روان ، خون
 له وينگ سره سم او سجع ډېر کمه پکې ده .

د دې نثر يو کوچنی ټوټه به د نمونې په توگه ولولو:

« ترو ذکر دې ورکه - د سړي اندامونه خدای کړي دي ،
 د هر اندام بخره شته ، سترگې خدای کتولره کړي دي او
 خله (خوله) خدای خبرولره کړې ده ، او پوزه خدای دم
 لره کړې دا ، او غوږ خدای او رېډولره کړې دي او پښې
 خدای يانه لره کړې دي او زړه خدای ياد لره کړې دي چې هيڅ
 دم د خدای له ياده مه يې تش نښاسه او مه يې وباسه . »

۵/۱۸ - چهار رما (۱):

اخوند در وېزه په تذکرة الابراکي دده يو کتاب د -
 « چهار رما » په نامه هم يادوي (۱) ، چې استاد جيبی په پښتانه شعرا
 کې هم د انوم راخيستی (۲) ، خو پوهاند سبتي د پښتو ادب تاريخ -

(۱) : تذکرة الابراک والاشرار ، ۱۴۹ مخ .

(۲) : پښتانه شعرا ، لومړۍ ټوکه ، ۲۴ مخ .

کې د انوم پي له کوم سنده « چار ساله - چار زبان » سبو دلی (د) ، د ادبیاتو د تاریخ په کتاب کې پي بیا د انوم د راورتی په حواله « چهار رساله » کښای دی (۲) .

څرنگه چې د دې کتاب نسخې په لاس کې نشته نو نشی ویل کېدای چې اصلي نوم به یې څه وی ، البته کېدای شي چې اخوند در وېزه د کتاب لیدلی وي نو ځکه یې « چهار ما » بللی دی .

۱۹-۲۰-۲۱-۶-۸۷ - د ارنانی عربي، فارسی او هندي شعرونه

اخوند در وېزه لیکي :

« ارنانی چون تېز فهم و فصیح زبان بود ، در انواع ضلالت و بدعت شعرا افغانی ، فارسی و هندی و عربی بیان کرده » (۳) .

ارنانی پخپله هم وایي :

دی ریخته په څلورثبو دی بیان په څو الوان دی (۴)

* * *

یا : هرغزلې د دل تارې پي او بدلی دا چو تارې

په څلورثبو او بدلی دارنانی افغان کښار دی (۵)

(۱) : د پښتو ادب تاریخ ، ۳۷ مخ .

(۲) : « پښتو ادبیاتو تاریخ » صدیق الله ، د رښتین ، د ادبیاتو پوهنې د څلوردم ټوکي له پاڼې ۹۰ د پوهنتون گسترې چاپ ، د ارنانی برخه .

(۳) : تذکره الامرار والاشرار ، ۱۴۹ مخ .

(۴) : دارنانی دېوان ، ۶۶ مخ .

(۵) : دارنانی په قلمی دېوان پورې نښتي مجمره .

حافظ عبد القدوس قاسمی لیکي :

» ده په فارسي ، هندي او پښتو درې ژبو کې شاعري کوله
او په هره ژبه کې یې یو دېوان لرلو ، دده فارسي او هندي
اشعار لاوردک دي (۱) .

ښاغلی همېش لیکي :

» ارناني دخپل دور يو فصیح او بلیغ شاعر ؤ چې دپښتو
نه یې علاوه په فارسي ، عربي او هندي کې هم اشعار ویلي
دي ، بلکه په دغه درې واپه ژبو کې یې لکه دپښتو دېوانونه لیکلي دي .
دي « (۲) .

دا ټول پخواني او اوسني روایات څرګندوي چې ده هم
لکه خپل پير ميانو ښان غوندي په څلور و شربو وينا كې
خوله بده سرغه چې د عربي ، فارسي او هندي اشعارو بېلګې
یې لاتراوسه نه دي تر لاسه شوي او دا دېوانونه یې ورک دي .

۹/۲۲ - د ارزاني مگويا ت :

د د و ښاينانو د پېرې خبرې په رمز او اشارو دي او خصوصاً
ارزاني هرځای وايي چې زما خبره رمز او اشارو ده ، نه پوره
خبره نشم کولای او له دې اړخه حال نشم ويلي :

(۱) : پښتو مجله ، لومړی کال ، څلورمه کچه (۴۹۵۹) .

(۲) : ورکه خزانه ، لومړی ټوک ، ۳۹ مخ .

د فقیروینا د سرسه رښتیا نه وایئ د ترسه

نو په دې اساس دده په شعر و نوکې داسې خبرې هم راغلي چې هغه باید هرچاته و نشي ، کله چې یې دا دیوات - شتیبا و نو دا مگويا ت شعرونه به یې ترې بلل کړي اوله خان سره یې خوندي کړي دي ، په دې برخه کې دی پخپله صراحت کوي :

دال - د دې دېوان خبرې کُل د ز په دی مرغلرې

واپه گو (ی) یې دي پسیلي کُل مگو ی شوی خنې لری (۱)

او دا صراحت ښيي چې ده به د مگويا ت مجموعې په بله جوړه کړي اوله خان سر ساتلې وى ، کاش دا خبرې هم تر لاسه شوې وای چې د دوی دن په له اصلې خبرونه خبر شوي وای !

(۲) ملا عمر

ملا عمر خو پشکى دار زانئ و وړ و دی ، دی هم د علم او قلم خښتن کښل شوی ، په تذکره الابرا د او حال نامه کې یې نوم راغلی او وړ و ستیوا خښو هم یاد کړی دی .

۱۱: د ارزانى دېوان، قلمی نسخه، ۹۹ مخ.

د ملا عمر شعر و نه تر او سه چهرې نه و ولیدل شوي، يوازې
 استا دحيبي دپښتو ادبياتو په تاريخ كې كښاي چې دده او دده
 د بدل وروړوړ علی محمد په شعرونو به ددې اثر په درېيم ټوك
 كې خبرې وكړو ۱۱، تر او سه دپښتو ادبياتو د تاريخ درېيم
 ټوك نه دی خپور شوی، نو ځكه د ملا عمر شعرونه د چا لاس ته
 نه دي رسېدلي، له ماسره د عبد الغني كاسي د «بيانات افغان»
 په دوهمه برخه كې د عمر په نامه يو نظم شته، د دې جوگ
 زياتي ويناوې د روښانيانو ښكاري نو ځكه نه دا ټكل له مخې
 دا شعر د عمر روښاني «گڼم او دا چې د فكر او محنتي له
 مخې هم دا شعر د روښاني شعروانو د مكتب ښكاري، دا ټكل
 لاسپې پياوړی كوي، د دې شعر كسر دادی:
 دكورغه تنگه خونه، چې دريڅه شته نه يې وروښه
 په كور كې دېد انو ښادې نشته لور د لور، عذابونه

(۳) علي محمد

ملا علي محمد دارن آفي بل وروړوړ دی، دی هم ښه اديب
 او د خونې وينا خاوند دی، په تذکرة الابرا او حالنامه كې يې

(۱۱) وگورئ: دپښتو ادبياتو تاريخ، ۲۸۲ مخ.

نوم راغلی او ور و ستیوا خنوخو نف صم بنو دلی دی .

۱/۲۴ - دعای محمد شایسته:

ماتہ د عبد الغنی کاسی له جونگ نه دمیا علی محمد په -
 نامه هم یو نظم لاس ته راغلی چې په ادب ستوری کې مې
 خوندي کړی او اټکل کېږي چې دا شعر هم دده دی (۱)،
 ځینې کسانو د حالنامې بشپړې وونکي علی محمد مخلص او دا
 علی محمد یو بللی دی، خو څرنگه چې دا زاتې پلار دده د
 خپل صراحت له مخې برهان نو مېده نو ځکه ددی علی محمد
 پلار هم برهان دی، سره له دې چې د حالنامې در اغونډونکي
 علی محمد پلار دده د خپل صراحت له مخې ابا بکر کندهاری
 دی نو ځکه دواړه علی محمد، یو تن نه دی او د مخلص مخلص
 هم باید د یوه له نامه سره مل کړو، نه د دواړو.

د عبد الغنی کاسی له جونگ نه دمیا علی محمد تر لاسه
 شوی شعر چې په قوی اټکل د همدې علی محمد دی یو
 خاص ډول جوړېږي لری، تصوفی مطالب پکې راغښتل شوي
 او د شعر جوړېږي نبت یې داسې دی چې په ویلو سره یې سړی
 د یوه خاص آهنگ احساس پکې کوي او دا ښيي چې دا
 او دنور و شاعرانو دې ته ورته شعرونه به چې په دې -

(۱) : وگورئ: ادب ستوری، لومړی شاعر.

جو تک کي خو ندي دي په خاصو صوفيانه حلقو کي په يوه خاص
 وزن ويل کېدل (۱) او چي يوځل بېرته تر شا وگورواو د
 بايزيد روښان له خوا د سرودونو د جوړولو په برخه کي -
 دده له خوا د سلوک د سرود ايجاد راياد کړو نو بيا دا اښکل-
 هم کولای شو چي دا خاص ډول شعرونه به له همدغه سرود
 سره چي بايزيد روښان ورته جوړ کړي وو، ويل کېدل
 اوروحی تزکیه به يې ترې تر لاسه کوله (۲) او هم د دې
 جونگ هغه شاعران چي شعرونه يې د علي محمد دی شحرته ورتي
 دي، روښاني شاعران گڼلای شو.

(۴) ميرزاخان انصاري

ميرزاخان انصاري د بايزيد روښان لمسی او د
 روښاني تصوف او لارې روښانوونکی شاعر دی.

۱-۲۵ - دميرزاخان دېوان:

دميرزاخان انصاري دېوان د دې برخې لري، دده
 دېوان په لومړني برخه کي يوه او بده الفنامه ده، بيا-

(۱) : د دې صوفيانو حلقې په باب وگورئ: ادبي ستوري له ۱-۱۷ مخ پوري:

(۲) : وگورئ: په همدې رساله کي د روښان د ليکنو او آثارو برخه.

بولی (قصیدی)، او ورپسې بد لې (غزلي) راغلي دي، د چاپي نسخې
ټوله پاڼه يې ٢٥٢ پوځي دي (١).

د ميرزاخان انصاري د دېوان نسخې د لندن، پېښور، کابل
او په حينو نورو کتابخانو کې شته، خو نسخې يې په برتېش موزيم
کې خوندي دي، د دې نسخې يې د پينځو ټولني په کتابتون کې يوه
يې د اطلاعاتو او کلتور وزارت په خطي کتابتون کې، يوه يې په
کوټه کې د سيال کاکړ په کتابتون کې او يوه نيمکړې نسخه يې
د ليکونکي په کتابتون کې ده او نورې نسخې يې هم په
بېلو- بېلو کتابتونو کې شته، يوه نسخه يې چې د دو نسخو
له مخې ترتيب شوې ده په پخوانو په ١٣٣٢ هـ ق کال د کند هاري
تاجر انوله خوا په لاهور کې د دېوان ميرزا هداغايي په
نامه خپره شوې ده، او هم يې يوه نيمکړې نسخه هېښ خليل
په پېښور کې خپره کړې ده او بيا يې نسبتاً بشپړ متن په ١٣٥٤ هـ ق
کال پينځو ټولني د خو خطي نسخو تر مقابلي ورسره
چاپ کړی دی. دده د دېوان خو خوسنوي دروسي ختيچ
د ورن په مجموع کې هم خوندي دي (٢)، په چين بې نظير گلشن رو
کې يې هم دو يوناخوسنوي راغلي دي (٣).

(١) د دې نسخې د لياقي پېژندگلوئ لپاره وگورئ: د نېري د ١٣٥٢ کال په لاکيون

کې د ليکونکي مقاله.

(٢): وگورئ: د ورن مجموع «کيستوماتي» د ١٨٧٧ع کال چاپ ٢٥٢-٣٧٣ مخونه

(٣): وگورئ: د پينځو ټولني د نڅرکي، د ليکونکي اثر، وروستيو برخه.

دمیرن اځان انصاری په شعر کې هم روښانی لاره او
 مسلك تشريح شوی دی او شعر ونه یې د ژبې له پلوه هم دارحُبت
 وړ دی .

(۵) - دولت لوانسی

دولت لوانسی د پښتو یو خون ژبی شاعر، دمیا روښان
 مرید او د دېوان خاوند دی ، اتهکل کېږي چې دلسمې پېښې
 په دوهمه نیمایي کې به ن پېښې دي .

۱۲۶ - د دولت دېوان :

د دولت لوانسی نه یو لوی دېوان پاتې دی چې بدلي، بوللي،
 لغتي، دوه ایز (مثنوی)، او د شعر نور ډولونه پکې خوندي دي،
 تر اوسه لومړی شاعر دی چې په رکنی عد و موسمی پانکي -
 ویلي او موب ته را پرې ایښي دي (۱)، دده د دېوان یوه نسخه
 په برتېش موزیم کې خوندي ده ، دوی نسخې یې دهند درامپون
 په رضا لایبریري کې ، یوه یې په کابل او بله د غزني د لېبرونې
 په کتابتون کې ساتله کېږي (۲) .

(۱) : د تقییل له پاره وگورئ؛ د دولت لوانسی دېوان سرین، داستاد رشاد لیکنه .

(۲) : د دې نسخې پته ماته کران ملگري بناغلی هېوادمل له بلو بېلو اخځونو څخه ترلاسه کېده .
 زلمی

یوه نسخه یې دهند په د لایبریری کې شته (۱)، او چاپي نسخه یې لومړی ځل د پښتو ټولنې له خوا د بایزید وښان د نړېوال - سمینار په ویاړنمون لاسوته راوړسېدله .

دده شعر هم لکه دنور و وښانی وینا و الوغوندي د تصوف او سلوک له بحثونو ډک او د وښانی لارې د وښانولو په برخه کې لکه دنور و وښانی آثار و غوندي یو اکټور او د پښتو شعر خون اشر دی .

دده دېوان پیل او په درېو دفترونو ویشل شوی دی، دی هم دنور و وښانیانو غوندي الف ناصی لري او دشعر محتوی یې دنور و وښانیانو سره توپیر نه لري . د دولت نوري لیکنې تر اوسه نه دي پېژندل شوي او زموږ په لاس کې نشته .

(۶) - علی محمد مخلص

علی محمد مخلص د ابا بکر کند هاریان وی او د حالنامې راغونډو و نکی یو و وښانی لیکوال او شاعر دی . دی په - و وښانی شاعرانو کې زیات شهرت لري ، میرزاخان انصاری او دولت وښانی یې یادونه کړې او د خونې وینا خاوند یې گڼی دی .

(۱) دهند په کتابخانو کې د پښتو خطي نسخې ، ۶۵ - ۶۶ مخونه .

۱/۲۷ - حالنامه :

په حالنامه کې بايزيد روښان خپل حال ليکلی ؤ (مورن مخکې خبرې پرې وکړې) بيا د اکتاب د اورنگ نېب په وخت کې دده يو عالم سرید له سره راغونډ کړ او د روښانيانو پاتې احوالونه يې پرې ورنزيات کړل. د حالنامې په يوازېځه نسخه باندې چې د عليکې په پوهنتون کې ساتله کېږي ليکل شوی :

« حالنامه ميا روښان مشکل آسان از تاليف علو خا شينواری »

خو په سرينه کې د مؤلف نوم علي محمد کندهاری د اباکرنو د دی،

خينو اخونو د استرې علی محمد دارزانی ورو بللی

دی، خو دارزانی او د دې علی محمد د پلرونو د نامه سر بېلتون

دا خبره يې باوره کوي او مورن مخکې خبرې پرې وکړې.

همداراز دا علی محمد خان د بايزيد انصاري دکورنيز مريد

او خادم گڼي نه پخپله د بايزيد، سر له دې چې علی محمد

د بايزيد د لارې او سترگمل ؤ او کله چې روښان پير ارزانی

هند ته و استاوه نو علی محمد او ملا عمر چې دارزانی وروڼه

و، همدلته ورسره پاتې شول (۲) د حالنامې په سرينه کې -

علي محمد په دې ټکو ليکي :

(۱) : کابل مجله، ۱۳۴۳ هـ ش کال، دوهمه گڼه، د ميا روښان حالنامه،

د ښاغلي رښتين ليکنه.

(۲) : تذکره الابلد، ۱۴۹ مخ (د اټلوي چې ارزانی له بايزيد نه ولاړ، خو حالنامه وايي چې

بايزيد و استاوه .)

«الحمد لله، حمداً كثيراً - بعد حقير فقير على محمد ابن ابا بكر قدس سره
 مرید و خادم خاندان باین پیدانصاری قدس الله سره العزیز...»
 د حالنامې میکر و فلم د کابل پښتو ټولنې او د پښتو پښتو
 اکېډمۍ ته را رسېدلی او بنايي چې په سپلوسرې يې دروښانیا نو
 په باب ډېرې نورې تاریکې هم روښانه شي.

۲۸/۲ - د عالی محمد مخلص د پوان:

میرزا خان انصاری او دولت لوانی د مخلص مخلصانه -
 یا دونه کوي او شاعري يې ستایي . د دده د پوان نسخې ډېرې
 کمیابې دي ، یوه نسخه يې په برتاش موزیم کې په (۶۷۵۶) نومره
 خوندي ده (۲) او هم دروحانی رابطې او روښانی ترون کتاب
 له اخځونو (مأخذونو) څخه ښکاري چې د مخلص د د پوان کومه
 نسخه د دې کتاب له مؤلف سره هم وه او دده یو نیم غزل يې -
 تری را خستی دی (۳) .

۲۹ رساله:

دایوه منثور ته تصوفی رساله ده چې منظومې برخې هم لري
 د دې رسالې یوه خطی نسخه د بکال ایشیا تک سوسایټي په کتابتون -

(۱) : کابل مجله ، ۱۳۴۲ هـ ش کال ، دوهمه کچه .

(۲) : وکړوځا : د برتانيا د خطي نسخو کتلاک ، د ۱۹۶۵ کال چاپ .

(۳) : وکړوځا : د روحانی رابطې او روحانی ترون .

کې خوندي ده چې (۱۳) پاڼې لري او مخلص خپل نوم داسې پکې راوړی دی :

و مخلص، ته يې څرکد په هر اوان کـــ
مرگ، ژوندون، حشر، قیامت څو مقامات ته (۱)

(۷) واصل روښاني

واصل يو بل نامتو روښاني شاعر دی چې په يوولسمه

هجري پېړۍ کې يې ژوند کاوه او د حالنامې هغه نسخه چې د
دبستان مذاهب مؤلف استفاده ترې کړې، له ده سره وه
او اټکل کېږي چې دميا واصل روښاني او دبستان مذاهب
دمؤلف ليدنه کتنه تر ۱۰۵۷ کال وروسته او تر ۱۰۶۳ هـ و کال
مخکې شوې ده (۲).

۱/۳۰ - د واصل پښتو دېوان :

د واصل د اشعارو بشپړ دېوان لاتر اوسه لاس ته نه دی
راغلی، خو د نورو روښاني شاعرانو د دېوانونو
له مخې اټکل کېږي چې ده به هم لوی دېوان درلود. د واصل
يوانې يوه بوللې او پنځلس غزلې دملا اختر له بياض نه داستاد-

(۱) د هند د کتابخانو پښتو خطي نسخې، ۱۱-۱۲ مخونه.

(۲) وگورئ: د واصل روښاني د څو شعرونو سرچينه، استاد عبدالکوکړ شاپور.

عبد الشکور رشاد په زیار تر لاسه شوی چې د خوش شعر و نه په نامه
 در و بنان سمینار له پاره د پښتو ټولني له خوا خپري شوی او
 د واصل د دېو ان یوه بشپړه نسخه بناغلی هېواد مل دهند په
 رضالا یبریس کې ومونده چې په ۱۱۸۶ هـ ق کال ملا عطاء الله
 لیکلي او (۹۸) پاڼي لري (۱).

۲/۳۱ - د واصل الفنا مې :

د واصل درې الفنا مې چې له الف نه تر یا پورې د مرچ
 په بڼه ويلي شوي دي او په هر بند کې يې يو يو حرف عرفاني
 تفسير لري د عبد الغني کاسي په جونگ کې خوندي دي چې
 د کاتب الحروف په سرينه او تصحيح د کابل پښتو ټولني له
 خوا په ۱۳۶۰ هـ ش کال د کابل مجلې خپري کړي دي .

۲/۳۲ - د واصل دري شعرونه :

پوهاند رشاد ليکي : د تاشکند په خطي کتابخانه کې د دېوان ^{محل}
 په نامه يو کتاب خوندي دي، د دې دېوان شروع داسی شوی ده:
 منکشف شد تار موز علم الاسماء من
 ماسوی الله در نياید در نظر اصلا من
 د کتلاک مؤلف ورته کتبي دي : د دادیوه هندي شاعر -

(۱۵) : دهند د کتابخانې پښتو قلمي نسخې، ۱۰۳ مخ .

د پاپا سی اشعار و مجموعه ده (۱) موږ چې دې ته وگورو چې
روښانیاڼو په خورش بولیکني کولای شوې نف و یلای شو چې
بنایي و اصل به دري شعرونه هم ویلي وي ، خوبیا هم خود
نسخه و نه کله شی پر پکړی حکم نشو کولای .

(۸) خواجه محمد روښانی

خواجه محمد یو بل روښانی شاعر دی چې په حالنامه
کې یې یادونه شوې ده .

۱۲۳- د خواجه محمد شرف:

د حالنامه په ۴۰۹ مخ کې د خلیفه خواجه محمد شعرونه
راغلی دي ، سره له دې چې دا اشعار کاتب غلط لیکلی خو بیا
هم لوستل کېدای شي ، ژبه یې کندهاری ده او د شعرونو
بحر یې لنډ دی .

مانه یو جونگ لاس ته راغلی چې په پېښور کې بنایسته خان نومی
کښلی دی ، په دې جونگ کې د خواجه محمد په نامه پاړسي خوندی
وو ، دا شعرونه دوه ډوله وو ، یو ډول یې لنډ بحر کې په یو خط

(۱) : وکی سی : د همدې شعرونو سرچینه ، ۱۶ مخ .

(۲) : روښانیان یاد مغلوتاریکیان ، ۱۱۹ مخ .

دول لیکل شوی وو، چې دواړو دولو بېلې - بېلې بڼې درلودلې او د یوه شاعر نه بکاره کېدل، خو کله چې د خواجه محمد له - دېوان سره مخامخ کېدل نو دل هلمته وموندل شول. اوس چې دا موضوع رابرسېره کېږي زه فکر کوم چې دا خاص ډول شعرونه دې چې په لنډېجر کې ویل شوي دي د همدې خواجه محمد وي چې د کتاب او راغونډوونکي له خوا به د بڼگین په دېوان ورکړ شوي وي او یا هم شریکه چې خوا به محمد بڼگین پخپله د تصوف او سلوک د لارې لاروی ؤ، نو بڼایي چې دې به د باین یل پیر د کورنۍ سرید ؤ، دا خبره په دې هم پیاوړې کېږي چې بڼگین د باین یل د بڼگین مخلصان وو او خصوصاً دده د اېو بیت خو دا ټول لاپسې پیاوړې کوي:

پیر بڼگین د میان علی د میان پنجوشه

هسې پورته پسې تللی د ازغیر دی (۱)
 او هم خواجه محمد بڼگین د عالمانی د راغونډونکي معاصر او د وړاندوینګ زېب پوځي لاروی دی

(۹) کریمداد

کریمداد دروېښانی کورنۍ یا دروېښانی لارې یو تکړه غړی دی چې د دېوان تر لاسه کېدلو یې له نفوسو سره نه راویوست، فکر کېده چې دی به د جلال الدین زوی کریمداد (چې د باین یل دروېښان لسی دی) وي، خو په پای کې کلام کې یې د « بڼگین » ټکي دېږي -

۱- د خواجه محمد بڼگین دېوان، ۱۳۷ مخ.

ددی خیال مائی و رانہ کپی ده (۱)

۱/۳۴- دکریمداد دینتو شعرونه:

دکریمداد رو بنائی دینتو شعرونه نیمکری دپوان تراسه شوی
 چي د انديا آفس لندن په کتابتون کي ساتل کيږي، له دې دپوانه
 دپېښور پښتو اکیله یحیی نقل اخېستی او خپور کړی یې دی (۲).
 ددپوان سرلیک «تفکیر پوری رسېدلې او دانکار وي چي
 دده دپوان یوه برخه حتی زیاته برخه نیمه خوا شوې ده، حکم
 موږ وینو چي داکثر و شاعرانو دپوه و، هر ی، په دیفرو کي
 دپري غزلې خوندي کيږي.

دکریمداد شعر خون او روان دی، ځای په ځای یې لکه
 دنور و روښانیانو غوندي دکامل پيس وجود ضروري گڼلای
 او بايزيد روښان یې ددين سقراط بللی دی (۳).

۲/۳۵- دکریمداد پاپسی وینا:

دکریمداد دپښتو دپوان په پای کې د ده پاپسی وینا هم -

(۱): دکریمداد دپوان سرلیک.

(۲): ددپوان دپښتو اکېډمۍ له خوا په ۱۹۹۳ کال په سلو مخو کې خپور شوی
 او په سرلیک کې یې دده په ژبه او وینا عالمانه او محققانه رڼا اچول شوې ده.

(۳): دتفصیل له پاره وگورئ: دکریمداد دپوان.

راغلي ده او بنایي چې پا پسي وینایي هم پوله نه وي تر لاسه شوي او له منځه تللي وي .

د کريمداد په دري شعر و نوکې دده نوم نشته بلکه دعيتي په نامه راغلي دي او هم په دې شعرونو کې خان عيشي بنگېسي لې خو ترکنده نه ده چې ددې دېوان مصحح بناغلي خيال بخاري - دا کلام يوازې له دې امله چې د کريمداد له دېوان سره موندلې راغلي ، دده بولي او که بل کوم دليل هم لري .
په هر حال تر اوسه دا وينا هم دده بله کښې او موندلې د کريمداد پا پسي وينا بولو .

۱۱) قادر د اروښاني

قادر داد هم يو روښاني شاعر او د خوبې وينا تېښت دی ، د ورکې وينا ساپدا کېدو او په خيبر ادب او ورکه خزانه ، کي پي خوندي کېدلو داد په نهمې وپېژانده ، دی هم دروښان دکورنۍ غړی او دده کودی ؤ ۱۱۱ .

۱/۳۶ - قادر داد شعرونه :

د قادر داد پوله وینا لاتر اوسه نه ده تر لاسه شوې ، یوازې -

۱۱) : وگورئ : ورکه خزانه ، ۳۹۴ ، ۲۹۵ ، ۲۹۶ مخونه .

پنځلس پارکي يې په وړکه خزانه کې راغلي دي ، شعر يې خون،
روان او د روښاني لارې روښانه نونګي دي او هم دده په شعر
کې د مينې سوي ترانې راغلي او پر روښاني ادب يې عشقي وينا
هم وړنځي ته کړې ده (۱) .

۱۱۱ اورکزی

اورکزی هم د روښانيانو يو متاخر شاعر دی چې
د دولسې پېړۍ په دوهمه نيمايي کې يې ژوند کاوه ، دده
وينا لومړی ځل د خيبراد او بيا وړکې خزاني خوندي کړې ده .
اورکزی يې نوم نه ښکاري ، برېښي چې دی به په قام او کړي
ؤ ، معلومه نه ده چې دده نوم به څه ؤ ، په گوته کې د
ښاغلي سيال کاکړ په کورني کتابتون کې د قابل اورکزی
په نامه يو دېوان خوندي دی چې د احمد شاه بابا په وخت کې
ژوند کاوه (۲) ، اوله روښاني اورکزي سره يې د ژوند
وخت يو دی نو کېدای شي چې قابل اورکزی همداروښاني -

۱۰۱۰ دده وينا او دده د پېژندګلۍ له پاره وګورئ: خيبر ادب ، ص ۱۰۱
شينواری ، ۱۹۵۸ع کال ، له ۳۶ تر ۴۲ مخ پورې ، وړکه خزانه لومړی

۱۹۹۰ع ، له ۲۰۹ تر ۲۲۲ او ۳۹۵-۳۹۶ مخونه .

(۳) : د اخبره ښاغلي سيال کاکړ نامه کې ده .

اورکزی وی ، خوبیا هم داخبره هله سپینیدی سی چی د قابل
اورکزی دپوان ولوستل شی .

۱۳۷- داورکزی شعرونه :

اورکزی د دپوان خاوند بڼکاري ، خوان عشقی شعرونه
لري ، خومون ته یې دکو توپه شمېر شعرونه لاس ته راغلي دي
د رو بڼانه لارې تکړه لاروی او درو بڼان پیر کلک علاقمند
دی ، وایي :

رامدد بایزید مکین کړا په تقوی کې می متین کړه
د عقبی د معاش فکر ، همدده په رهبری کړم

۱۳۸- شیخ آدم روستانی

آدم د پښتورغونې دپوان لرونکی شاعر دی چې په یوولسمه
هجري پېړۍ کې یې ژوند کړی او د اشنخر په شا وخوا کې
استېدلی دی ، دا ورنگ زېب دوامندی په وخت کې یې ژوند کاو
او خوانه شعرونه یې ویلي دي .

۱۳۸- د آدم دپوان :

له آدم نه یو بشپړ دپوان پاڼې دی چې نسخه یې ښکړتیاي
او لوېدی لري ، تر لاسه شوې پاڼې یې ۱۰۸ دی او تر لاسه شوې-

وینایې دوو نیمونزو بیتونو ته رسېږي او وایي :
د دوو بین قلا به کرم پرې دې وې وې
برکت هې په اواز کې د کامل شسته ۱۱

۱۲) میرخان روښاني

میرخان هم یو لرغونی روښاني شاعر دی چې میړنا-
حنان د روښاني شاعرانو په ډله کې یاد کړی دی او د دولت
په دېوان کې یې یوې اوږدې قصیدې ځای نیولی دی.

۱/۳۹ - د میرخان دېوان :

د میرخان د دېوان یوه نسخه په تاجکستان کې له عبدالغني
میرزایف سره وه چې تر اوسه سپړله شوې او خپله شوې نه ده ده.

۱) ادبی ستوری ، د لیکوال اش ، دوهم ټوک ، ۱ - ۲۴ مخونه .

۲) هدا پورتنی اش ۲۵ - ۲۸ مخونه .

(٤)

روښاني دولت ليکني

روښانيانو په پښتو ادب کې داسې لاره پرانستې ده ، چې
حتی دده مخالفانو هم په دې لاره له تلو نه ډډه نشو کولای ،
اخوند در وېزه خان مجبور ګانه چې لکه د بايزيد روښان
غوندې مسجع نثر و ليکي او زامنو او ملګرو خويي پخپلو ليکنو
کې حتی په هغه لاره هم پل ايښی چې در وېزه هغه د بايزيد
روښان د کفر دليل ګانه لکه وحدت الوجود چې د در وېزه د
د کړکېچد په وينا کې هم په ډاګه خوله تائيد شوی او دا کار
هم ثابتوي چې له روښانيانو سره د در وېزه يانې مخالفت د دين
او عقيدې په اساس نه بلکه د پردو او د پښتنو د ښه وې په لاسه و .
له دې نه چې تر شوی د پخوانيو وينا والو حيني داسې وينا کې
هم شته چې ظاهر خود روښان پير او روښاني لارې يا دونه
نه لري ، خود وينا الفاظ او محثی يې دا شاهدي و رکوي -

چې دا ويناوال هم د روښاني روښانه لارې لاروي دي او -
 دلته دڅو همدغسې ويناوالو د ويناو او ليکنې يادونه کېږي .
 زه اټکل کوم چې دا کسان هم روښانان وو خو څرنگه چې د وينا
 په ترلاسه شويو نمونو کې يې صراحت نشته نو ځکه پر پکړي
 حکم نه پريکوم او دا وږو او پلنو څېړنو په هيله يې دوي
 ليکنې پلمنه کې لېندويان درانځام :

« اخوند ميا داد »

اخواند ميا داد د پښتو صوفي شاعر دی چې د اټکل له مخې يې
 په يوولسمه پېړۍ کې شونډ کاوه ، موم په روښاني
 شجره کې د بايزيد روښان يولسمی چې د جلال الدين نومی دی ،
 د ميا داد په نامه پېژنو او هم د روښان په پلارغه شجره کې دده
 يو دتره کوموسی هم ميا داد نومېږي .

۱/۴ - د ميا داد شعرونه :

د ميا داد يو هغه شعر چې د عبدالغني کاسي له جونگ نه
 زمالاس ته راغلی دی روښاني جوله لري او د خاصي صوفيانه
 حلقې (چې مخکې ياده شوه) سره اړه لري ، همداران دده څو
 شعرونه د ملا ښايسته خان په جونگ کې هم شته (چې ما په
 ادبي ستورې کې خوندي کړي دي) قاضي عبدالمحليم اش د —

دشېخ رحمار کا کا صاحب خلیفہ کنہلی او داتمانز وی پی بنوردی
 دی، دده دثوند زمانه یی له ۱۱۰۰ هق کال نه راوروسته
 ایتکل کړې ده (۱) زه له دې کبله چې دده یوتر لاسه شوی شعر
 دخاصې صوفیانه خلقې سره اړه لري ایتکل کوم چې اخوند میاداد
 به رو بنائی شاعرؤ، دده دپوان یوه نسخه په کهنه کې د بناغلی
 سیال کا که په کتابتون کې خوندي ده (۲) نوکله چې دانشه
 و خپرل شي امکان شته چې داسې ټکي تر لاسه شي چې دده په
 روحانیت سره پره دده رو بنائیت هم ترې تر کو تو شي.

(۲) شېخ فرید

شېخ فرید همدارغونی شاعر دی او د وینا پېر ^{نور} ن
 پاتی دی.

۱/۴۱ - د شېخ فرید شعرونه:

دده یو شعر بناغلی اش په خپل تېر هېر شاعران کې خوندي
 کړی اوله یوه هغه جوړنگ نه یې چې په قصود کې لیکلی شوی ،
 راخیستی دی .

خترنگه چې له یوې خوا په تېر هېر شاعران کې (۳) دده

(۱): تېر هېر شاعران ، اش ، له ۲۹ مخ نه وروسته .

(۲): دا خبره سیال کا که راته کړې ده .

(۳): تېر هېر شاعران ، ۲۷ مخ .

راغلی شعر دروینانی صوفیانه خلقی د شعرونو په چوکاټ کې ویل شوی او له بلې خوا په روینانیان د مغلو تاریخیان (۶) کې د شیخ فرید په نامه یو سیمې د میا روینان له مریدانو شمېر کېدل شوی نو ځکه اټکل کېږي چې دا شاعر به هم روینانی او دروینانیت د روینانه لارې لاروی وي.

(۳) اخوند مصري

۱/۴۲ - داخوند مصري شعرونه:

د عبد الغنی کاسي په جونگ کې داخوند مصري یو شعر خوندي دی چې دروینانی خاصې صوفیانه ^{خاتیش} شعر و نو په چوکاټ کې ویل شوی او ما په ادبی ستورګو کې خوندي کړی دی، د د ه داروینانی ډوله شعر هم ښيي چې اخوند مصري به هم روینانی شاعر و.

(۴) آدین

۱/۴۳ - د آدین شعرونه:

د کاسي په جونگ کې د آدین په نامه هم د خاصې صوفیانه

۴۱: روینانیان د مغلو تاریخیان ۱۵۲ مخ ۲۱۰؛ ادبی ستوری، ۱۲-۱۳ مخونه.

حلقې يو شعر شته چې ما په ادبي ستوري کې خوندي کېږي دى“
فکر کېږي چې د اشاعر په همدروښان د لارې تلوېکې و .

(۵) آزاد

۱/۴۴ - د آزاد شعرونه:

د آن ادبي شعر چې د صوفيانه حلقې د شعر و نو په خاص
چوکاټ کې ويل شوى د کاسي په جونگ کې خوندي دى او ماترې
راخيستی (۲)، د شعر بڼه او د فکر د وليدې دواړه د دې اټکل لار
هواروي چې آزاد دې روښاني شاعروي .

(۶) سعيد

۱/۴۵ - د سعيد شعرونه:

دولت روښاني شاعر په يو بيت کې دارزانی، ميرزا، او
مخلص روښاني شاعرانو له نوم نه وروسته د احمد او سعيد
نومونه هم راوړي :

۱۱ : وگورئ : ادبي ستوري ، ۱۵ مخ .

۱۲ : همدا اش ، ۱۷ مخ .

او ارڼائی، میرزا، مخلص، احمد، سعید دی «۱۱»
 او د ابیني چي احمد او سعید هم روښانی شاعران وو، خو
 وینایي چېرې نه وه، د کاسي په جوړگ کې د سعید په نامه
 یو تصور فی شعر خوندي دی چې ما په ادبی ستوري کې د سعید-
 خلیل په شعرو کې راوړی دی (۳)، خودده د شعر جوله او د
 دولت شاعر د اپورتنی بیت د دې اټکل ځای پیدا کړي
 چې د اشعر دې د هدی سعید وي او زه د پیر بکر و سندرې
 تر پیدا کېدو پورې په دې باب پیر بکر ی حکم
 نه کم.

(۷) احمد

۱/۴۶ - د احمد شعر و نه:

د دولت په پورتنی بیت کې د احمد نوم هم شته، چې -
 ښایي دا به هم روښانی شاعر وي، د وینا پته یې چېرته
 نه وه، خود کاسي په جوړگ کې د احمد په نامه یو شعر
 خوندي دی او له بهی نه یې ښکاري چې د اشعر به دروښانی -

(۱) : وگورئ : د دولت لوانی د پوان .

(۲) : وگورئ : ادبی ستوري ، ۲۲ - ۲۳ مخونه .

فكري مکتب او د همدې احمد شاعر وي ، د دې شعر لومړي
بيت داسې دی :

جنت يې روح کړه په زېږانه
چې پکې ناستې د جنت جوته
په هر حال د دې کسانو په باب پر پکړې حکم نه کوم ،
د دوی وينا وې روښاني ډوله او دوی روښان ډوله
وينا وال بولم او باوري يم چې د پښتو ادب دميتانو
راتلو نکی ادبی هڅې او خپرنې به د موضوع ښه روښانه
کړي .

د دې رسالې اخځليک

- ۱ - خير البيان د بايزيد و بنان ، عکسې چاپ ، کابل ، د کابل پوښتون
د ادبياتو پوهنځي ، ۱۳۵۳ ش
- ۲ - خير البيان ، د بايزيد انصاري ، د پښتو اکیډمۍ خپرونه ،
د حافظ عبد القدوس قاسمي په سرزيه ، ۱۹۹۴ ع .
- ۳ - دولت دېوان ، داستاد رشاد په سرزيه ، د پښتو ټولني خپرونې ۱۳۵۳ ش
- ۴ - د واصل و بناني خوشعرونه ، د پوهاند عبد الشکور رشاد -
په سرزيه ، د پښتو ټولني خپرونه ، ۱۳۵۳ ش .
- ۵ - در و بناني يوه بې نومه قلمي مجسمو ، د مرحوم دوست محمد بروج
د کتابخاني ، اوس د پښتو ټولني د کتابتون .
- ۶ - په ۱۱۴۲ کال کې د عبد الغني کاسي لاس کښلی مخزن ، د ليکونکي د کتابخاني .
- ۷ - په ۱۱۴۲ کال کې د عبد الغني لاس کښلی (بيانات افغاني) ، د وټوکه .
د ليکونکي د کتابخاني .
- ۸ - مخزن ، د پښتو اکیډمۍ خپرونې ، د کاکاخېل په سرزيه ، ۱۹۹۹ ع .

- ۹ - دارذاتی دقلی دہون یونقل، د پینوا دکتابخان، ۳۱۸ مخہ.
- ۱۰ - دارذاتی دنثر نقل، داستاد حبیبی دکتابتون.
- ۱۱ - دہون میرزاهد افغانی پہ ۱۳۳۳ هـ ق کال کې دکدهارې تاجرانو له خوا، د لاهور چاپ.
- ۱۲ - دمیرن اخان ددہون یوه نیمگری قلمی نسخه، دلیکونکی کتابتون.
- ۱۳ - دمیرزاخان انصاری دہون، دہبش خلیل چاپ، ۱۹۵۹ ع.
- ۱۴ - دہون کریمداد، دپښتواکېدمی خپرونې، دخیال بخاری په سرزن، ۱۹۶۴ ع.
- ۱۵ - تذکرع الابرا و الاشرار، دآخوند دروېزه، دنشروانشا خپرونې، ۱۹۹۰ ع.
- ۱۶ - دہون خواججه سمد بنگس، دپښتواکېدمی چاپ.
- ۱۷ - دملا بنایسته خان قلمی جوئنگ، دلیکونکی کتابتون.
- ۱۸ - صراط التوحید، داداره اشاعت سرحد خپرونې، ۱۹۵۲ ع.
- ۱۹ - دپښتویوه بی نومہ قلمی مجموعہ، داطلاعات او کلتور وزارت دخطی کتابتون.
- ۲۰ - دروسی دہون انتخابات، دمیرزا دشرعی برخہ، ۱۸۳۷ ع.
- ۲۱ - دپښتوادبیاتوتاریخ، دوہمقوک، داستاد حبیبی، ۱۳۳۲ ش کال.
- ۲۲ - دروینانیاف ملی نهضت، داسلانوف، دخپرونوال محمد اکبر معتقد ژباہہ، دپښتوتولنی خپرونې، ۱۳۵۳ ش.
- ۲۳ - دپښتوتربی زده کړې لارې، پښتواکېدمی.
- ۲۴ - دپښتوادبیاتوتاریخ، سناغلی رښین، دادبیاتوپوهنې، گستننمی چاپ.
- ۲۵ - تاریخ مختصر افغانستان، استاد حبیبی، دوہمقوک، ۱۳۳۹ ش.
- ۲۶ - روینانیان دمغلو تاریکیان، عبد الاکبر خان اکبر، پښتور.

- ۲۷ - روحانی رابطه اور روحانی تہون، قاضی عبدالحلیم اش، پېښور، ۱۹۶۵ء.
- ۲۸ - پښتانه د تاریخ په رښاکی، سید بهادر شاه، ظفر کاکا خیل، پېښور.
- ۲۹ - افغانستان در مسیر تاریخ، میر غلامی محمد عثمان، ۱۳۴۶ء، کابل چاپ.
- ۳۰ - د پښتو ادب تاریخ، بناغلی رښتین، کابل، ۱۳۲۵ ش.
- ۳۱ - ورکه خزانہ، هېش خلیل، دوهم ټوک، ۱۹۶۰ء، پېښور.
- ۳۲ - ورکه خزانہ، هېش خلیل، لومړی ټوک، ۱۹۶۰ء، پېښور.
- ۳۳ - تېر هېر شاعران، قاضی عبدالحلیم اش، ۱۹۶۳ء، پېښور.
- ۳۴ - د خیبر ادب، مراد شینواری، پېښور، ۱۹۵۷ء.
- ۳۵ - پښتانه شعرا، لومړی ټوک، استاد حبیبی، ۱۳۲۰ ش، کابل.
- ۳۶ - ادبی ستوری، حبیب الله رفیع، پښتو ټولنه، ۱۳۵۲ ش، کابل.
- ۳۷ - د پښتو پخوانی تذکرې، حبیب الله رفیع، تاریخ ټولنه، ۱۳۵۰ ش، کابل.
- ۳۸ - کابل مجله، د ۱۳۴۲ ش کال، لومړی ګڼه، د بناغلی رښتین مقاله.
- ۳۹ - پښتو مجله، د پېښور پښتو اکیډمی، لومړی کال، څلورمه ګڼه
د حافظ عبد القدس قاسمی مقاله.
- ۴۰ - پښتو مجله، د پېښور پښتو اکیډمی، ۲ کال، څلورمه ګڼه، د
ډاکټر محمد شفیع لاهوری د مقالې: (بایزید انصاری) پښتو ژباړه،
(د مولانا عبد القدوس په وسیله).
- ۴۱ - آریانا مجله، ۲۸ کال، ۶ ګڼه، دار و انباد دوست محمد بریڅ -
د روښان د مکتب دیوه ناپېژندلی کتاب، تر سرلیک لاندې مقاله.
- ۴۲ - کتاب مجله، لومړی کال، لومړی ګڼه، د لیکونکی «د پښتو سیوه -
بی نومه قلمی مجموعہ» مقاله.

- ۴۳ - هېواد ، ۳۲۶ لړکال ، نمری ، د بناغلی رښتین د قلمونو نسخې
د پېژندګلوی مقاله .
- ۴۴ - د بریتانیا د کتابتونو د پښتو خطي نسخو کلاک ، لندن ، ۱۹۶۵ع .
- ۴۵ - داروآباد استاد پوهاند عبدالحي حبيبي یادداشتونه .
- ۴۶ - د پیاوړې فولکلوريسټ او په پښتو مین ليکوال بناغلی ولي محمد -
سيال ګاګر یادداشتونه .
- ۴۷ - د بناغلي ز لعي هېواد مل یادداشتونه .
- ۴۸ - دهند د کتابخانې پښتو خطي نسخې ، ز لعي هېواد مل ، ۱۳۶۳ ش .
- ۴۹ - ادب ستوري ، دوهم ټوک ، ۱۳۵۹ ش ، کابل .
- ۵۰ - خير البيان ، د حبيب الله رفيع په سرينه ، د قاسم بنوچ چاپ ،
۱۹۸۵ع ، پېښور .

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**